

CAERT-THRESOOR

Tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie in Nederland

18de jaargang, 1999 nr. 4

P.J. KIPP

RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

Conservering van kaarten met behoud van authenticiteit
Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
Tentoonstellingsgereed maken van kaarten voor opstellingen
Vervaardigen van zuurvrije dozen voor de kaartenverzameling
Restauratie van atlassen, reisverslagen en dergelijke

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342

Catalogus op aanvraag.

CAERT-THRESOOR

Inhoud 18de jaargang 1999, nr. 4

Warita Resida

De werkzaamheden van landmeter J. Ruijsch Adriaansz. in Gelderland in 15756-1578 77

Leo den Engelse, Marc Hameleers en Pieter Schotsman

Vier kaarten van de Noord-Hollandse polders Noordeindermeer en Sapmeer 83

Thresoortjes 91

'Schat'kaart leidt tot ontdekking kasteelfundament (Marijke Donkersloot-de Vrij)

De rijke oogst van financiële nood: De provinciale atlas en de stadsatlas van Groningen 1722-1736 (Paul Brood en Meindert Schroor)

Besprekingen 95

Varia Cartographica 97

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 99

Inhoud 18de jaargang 1999 100

Redactie

Drs. Joost Depuydt, dr. Henk Deys, drs. Marco van Egmond, dr. Peter van der Krogt, dr. Wim Ligtendag, drs. Sjoerd de Meer, drs. Wanita Resida, drs. Lida Ruitinga, Han Voogt.

Internet

Caert-Thresoorpagina:
<http://www.maphist.nl/ct>

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan: *Caert-Thresoor*, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht, FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het secretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 35,- per jaar (vier nummers), België f 50,-, buitenland f 60,-. Losse nummers f 12,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: *Caert-Thresoor*, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667, postgironummer 5253901.

Contactadres voor België: Bart van der Herten, Maria Theresiastraat 2 bus 16, 3000 Leuven.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Hele pagina per nummer f 125,-
Halve pagina per nummer f 90,-
Kwart pagina per nummer f 60,-
Bij plaatsing in één jaargang (vier nummers): wisselende tekst tien procent korting, vaste tekst vijftien procent korting
ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag

Nederlandse kartografie uit de koloniale tijd: *Kaart van den Kraton met omstreken* (Kota Radja, aan de Atjeh-rivier, Noord-Sumatra, detail). Vervaardigd naar een in het Topographische Bureau te Batavia gemaakte kaart, uitgegeven door de Topographische Inrigting te 's-Gravenhage, 1874 (foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

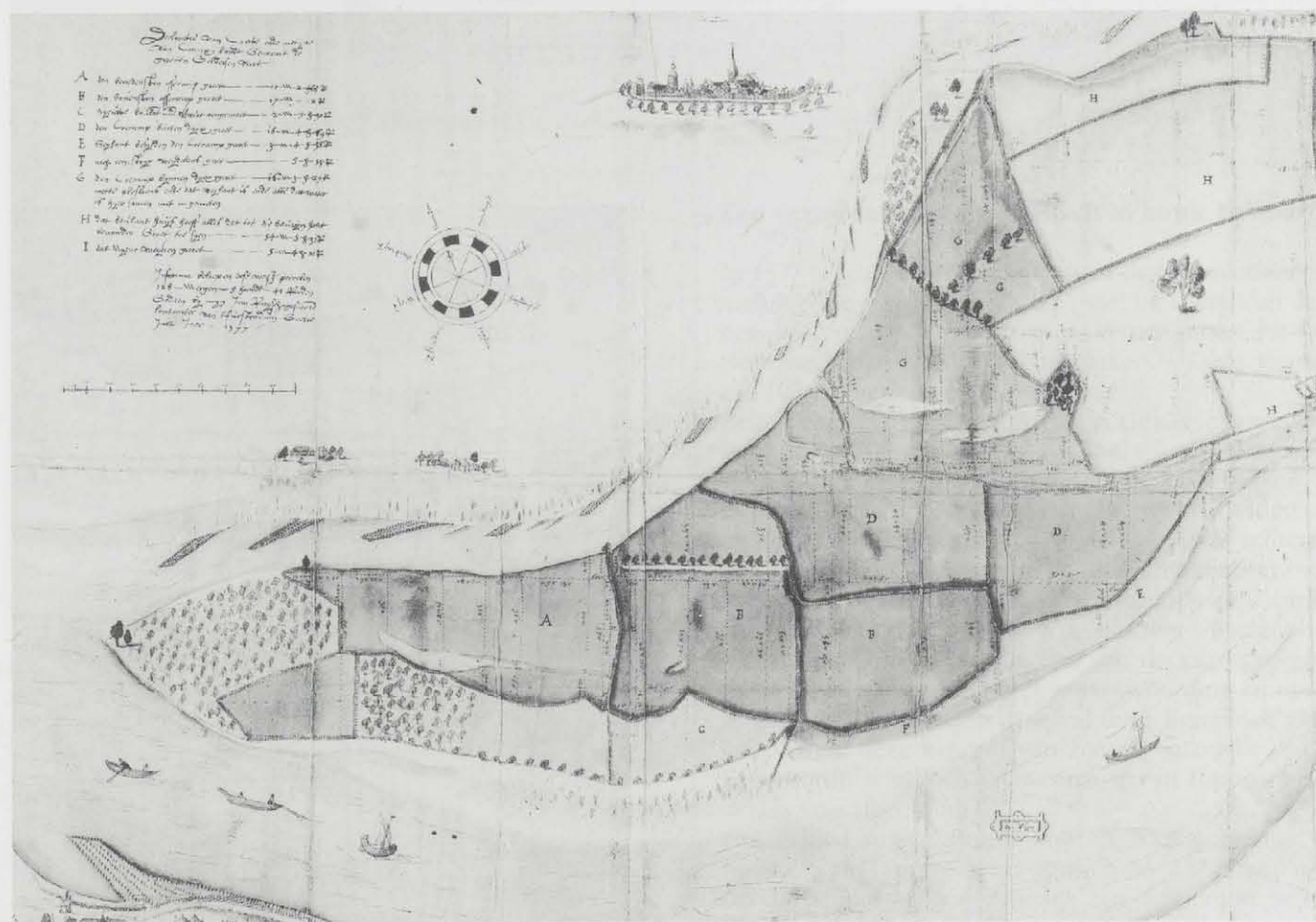
De werkzaamheden van landmeter J. Ruijsch Adriaansz. in Gelderland in 1576-1578

De eerste officiële landmeter en kaartmaker in dienst van het gewest Gelderland was Thomas Witteroos, die tussen 1568-1575 in Gelderland werkte. Witteroos werd opgevolgd door de Utrechtse landmeter J. Ruijsch Adriaansz., die werkzaam was in de jaren 1576-1578.¹ Tot voor kort was er van Ruijsch in het Rijksarchief in Gelderland slechts één kaart bekend die hij in deze periode maakte. Recent onderzoek in de archieven naar Ruijsch heeft meer informatie opgeleverd over diens activiteiten in het Gelderse, hoewel niet van al zijn werkzaamheden de kartografische weerslag bewaard is gebleven.

Ruijsch deed in 1576 en 1577 metingen ten behoeve van de aanleg en herstel van de Arnhemse fortificatiën.² In 1577 maakte hij een kaart van de Grote Gelderse

Waard³ ten behoeve van de grondboekhouding. Deze kaart was tot voor kort de enig bekende kaart van Ruijsch (zie afbeelding 1). Hij verrichtte ook meetwerkzaamheden in de domeinbossen in het Nederrijkswald bij Groesbeek ten behoeve van houtverkopen⁴ en in 1578 kreeg hij opdracht om bij Bredevoort de grens met Munster in kaart te brengen.⁵ Deze kaart is niet bewaard gebleven. Ruijsch vertrok in december 1578 weer naar

Drs. W.T. Resida (1951) is sinds 1980 werkzaam in het Rijksarchief in Gelderland en sinds 1990 beheerder van de kaartenverzameling van dit Rijksarchief.

1. Detail van de kaart van de Grote Gelderse Waard in 1577 vervaardigd door J. Ruijsch Adriaansz. (foto: Rijksarchief in Gelderland).

Utrecht. Hij stierf in 1589.⁶

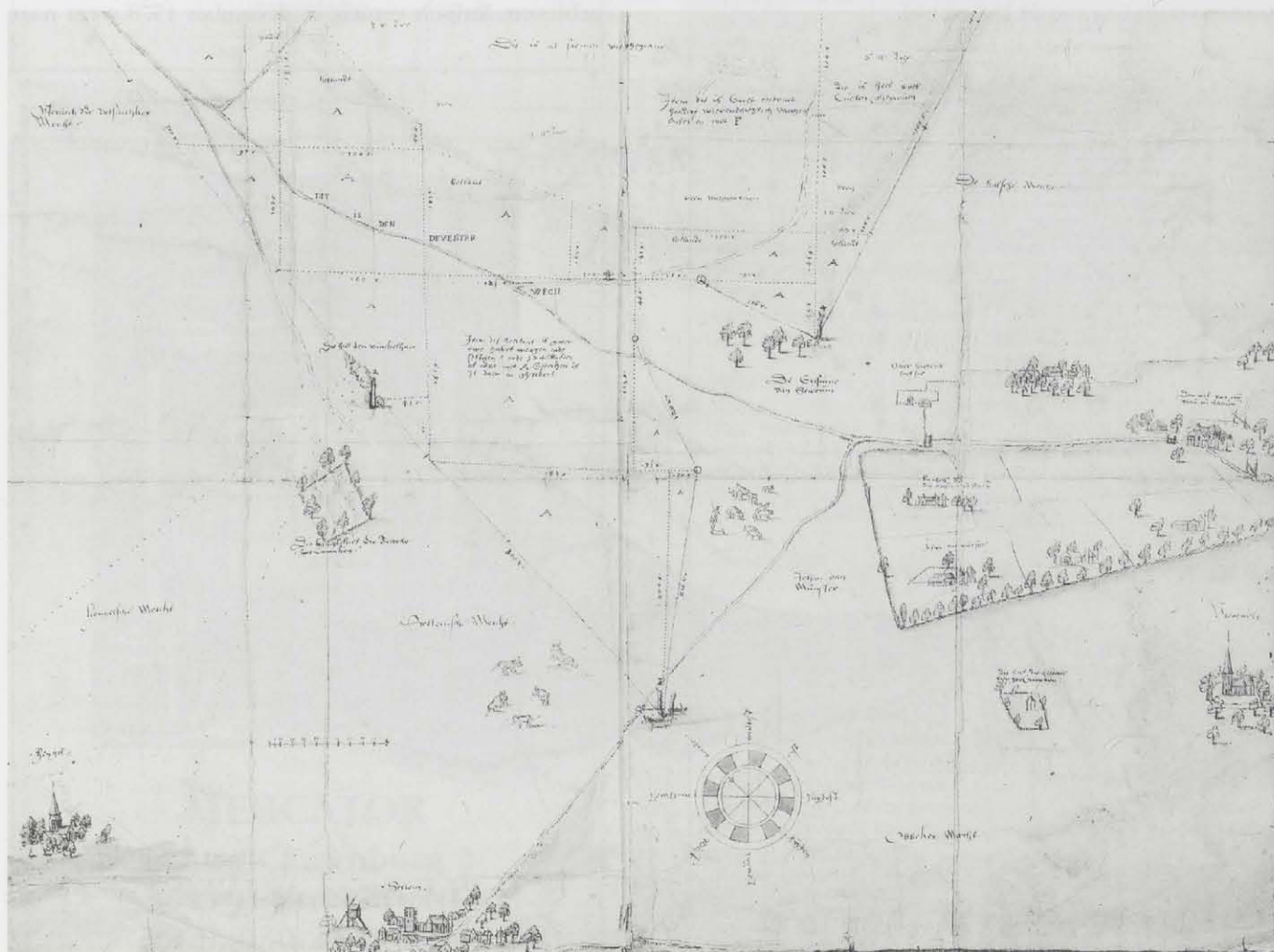
Een onbekende kaart van Ruijsch herontdekt?

In het archief van de Gelderse Rekenkamer is een ongedateerde kaart zonder titel en verantwoording, die tot voor kort werd toegeschreven aan Nicolaes van Geelkercken, die werkzaam was in Gelderland tussen 1627-1656. Het is een kaart van de grenzen van het Herenbroek of Herenveen tussen Ruurlo en Zelhem (zie afbeelding 2).⁷ De grenzen van dit gebied waren gedurende lange tijd betwist en ze zijn tussen 1556 en 1714 bij diverse gelegenheden in kaart gebracht, onder andere in 1641 door Van Geelkercken (zie afbeelding 3).⁸

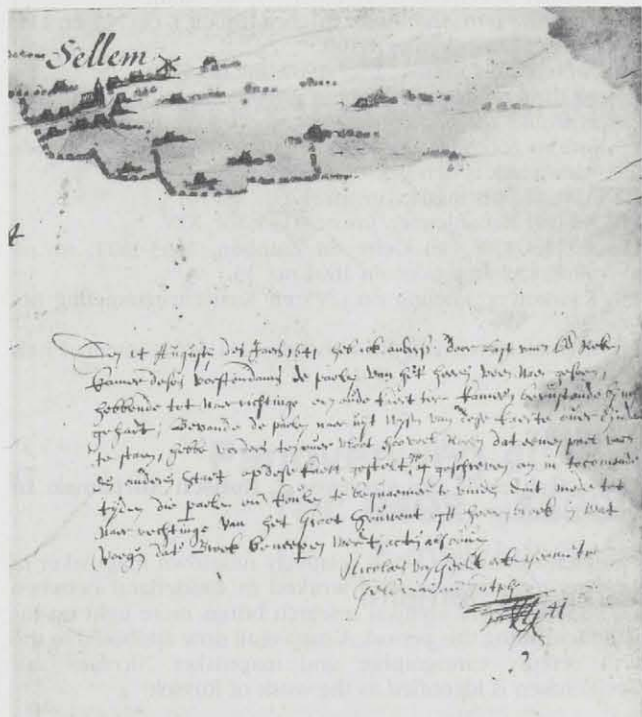
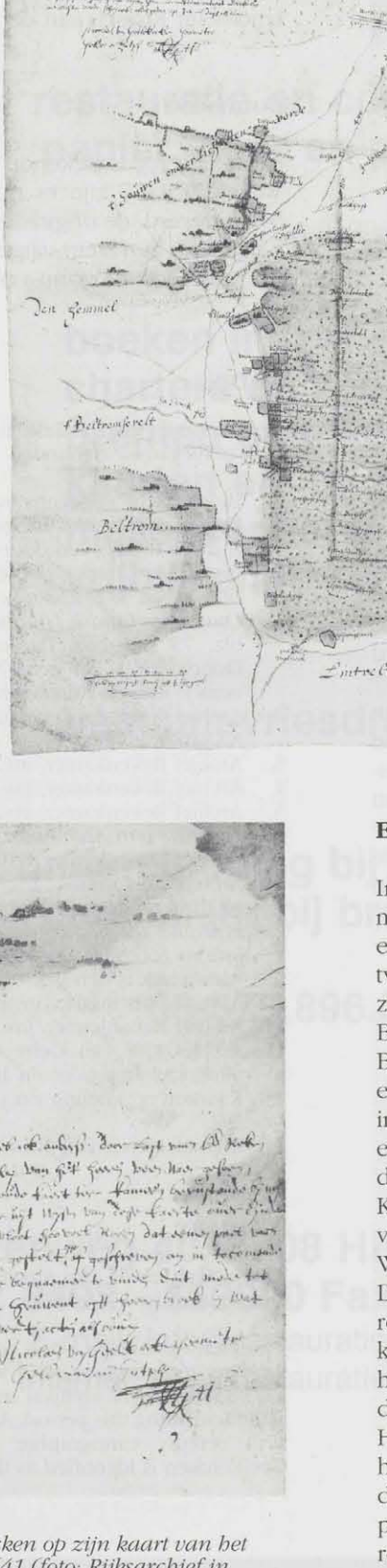
Van Geelkercken heeft de hierboven genoemde anonieme kaart gebruikt bij zijn werk in 1641 en op deze kaart een opmerking geplaatst, dat hij op 12 augustus 1641 de op deze kaart ingetekende grenspalen van het Herenveen gecontroleerd heeft en dat ze allemaal overeind stonden. Het is deze aantekening, die er toe heeft geleid dat de anonieme kaart aan Van Geelkercken werd toegeschreven. De kaart echter wijkt in stijl sterk af van de kaarten van Van Geelkercken. Handschrift, de wijze van weergave van gebouwen, de windroos, de

kleurstijl zijn totaal anders. Vergelijken we deze kaart (zie nogmaals afbeelding 3) met de tot nu toe van Ruijsch bekende kaart van de Grote Gelderse Waard (zie nogmaals afbeelding 2) dan zijn de overeenkomsten in stijlkenmerken opvallend. Een onderzoek naar het watermerk van het papier van deze twee kaarten leverde als resultaat op dat beide kaarten een identiek watermerk hebben, dat moet stammen uit 1574.⁹ De anonieme kaart blijkt hiermee ruim zestig jaar ouder te zijn, dan de oorspronkelijk aangehouden datering.

Een indirecte bevestiging voor de ouderdom van de kaart is te vinden op de wél door Van Geelkercken in augustus 1641 gemaakte kaart van *'t Groot Souwent ofte des Heerenbroeck, 't Heerenveen, Hattemer Marckt, 't Halseveen, Lintvelt, Beltrum, Selle, Ruello, Haal*. In de verklaring op de kaart meldde hij: 'Den 14 Augustij des jaers 1641 heb ick onders. door last vanden Ed. Rekenkamer deses Vorstendoms, de palen van het Heeren Veen naergesien, hebbende tot naerrichtinge een oude kaart ter kameren [de Rekenkamer] berustende bij mij gehadt, bevonden de palen naer uytwijzen van de kaerte ouer eijnde te staan' (zie afbeelding 4).¹⁰ Uit de bovenstaande gegevens kan men dus concluderen, dat de anonieme kaart van het Herenbroek gemaakt moet zijn door Ruijsch.

2. Detail van de anonieme en ongedateerde kaart van het Heerenveen, die in 1641 door N. van Geelkercken is geraadpleegd. Thans toegeschreven aan J. Ruijsch Adriaansz. (foto: Rijksarchief in Gelderland).

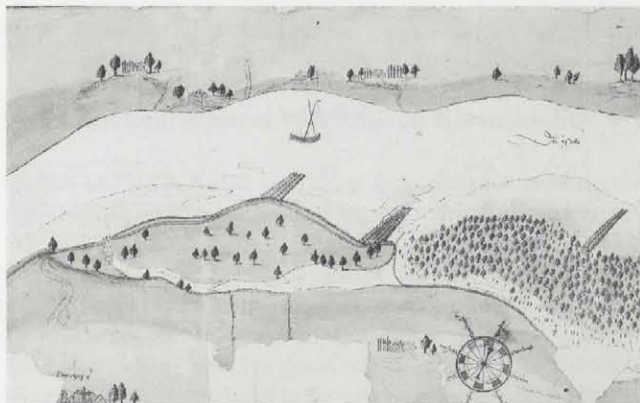
4. Het verbaal van Van Geelkercken op zijn kaart van het Herenbroek of Herenveen uit 1641 (foto: Rijksarchief in Gelderland).

Een verloren kaart van Ruijsch in kopie bewaard

In 1577 kreeg Ruijsch opdracht van de Rekenkamer om metingen te verrichten aan de IJssel bij Dieren en daar een kaart van te vervaardigen. Verder moest hij van twee andere kaarten kopieën maken.¹¹ Deze kaarten zijn helaas niet bewaard gebleven.

Begin 17de eeuw vervaardigde de Gelderse landmeter B. Kempinck een kaart van de IJssel tussen Bronkhorst en Wichmond (zie afbeelding 5). Deze kaart is gebruikt in een civiele procedure tussen het gewest Gelderland en de Heren van Bronkhorst in 1604.¹² Op de achterzijde van deze kaart staat in het handschrift van Kempinck: 'Transumpt uyt eene afgecopieerde carthe van een middelsant gelegen omtrent Wichmond'. Waarschijnlijk is dit ook de titel van de kaart geweest. Door schade zijn echter titel, verantwoording en andere gegevens verdwenen. Hoewel door Kempinck getekend, wijkt deze kaart af van zijn gebruikelijke stijl in handschrift, windroos en weergave van topografische details (zie afbeelding 6).

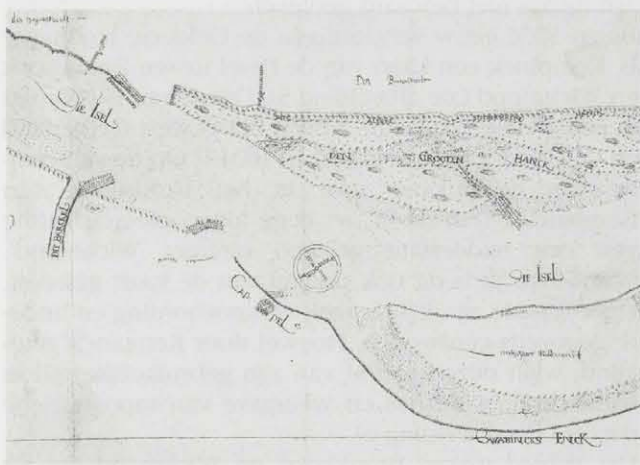
Het gebied tussen Bronkhorst en Wichmond ligt ter hoogte van Dieren, waar Ruijsch in 1577 metingen deed. Kempinck deed duidelijk zijn best om in de kopie de stijl van de door hem gekopieerde kaart tot zijn recht te laten komen. Hij deed dit ook, toen hij in 1605 een kaart van het Vossegat kopieerde naar een kaart,

5. Detail van de kaart van de IJssel tussen Bronkhorst en Wichmond, door B. Kempinck gekopieerd naar een verloren gegane kaart van J. Ruijsch Adriaansz. Let op de stijlverschillen met de kaart van afbeelding 1 (foto: Rijksarchief in Gelderland).

die A. Almaris (Adriaen Athoniszoon) in 1595 had vervaardigd.¹³ Door deze werkwijze is het mogelijk om op deze kaart de stijlkenmerken, die karakteristiek zijn voor de hand van Ruijsch, te herkennen. Maar de geschiedenis van deze kaart van de IJssel tussen Bronkhorst en Wichmond gaat nog verder terug. Op deze kaart staat namelijk de in 1562 weggespoelde Sint-Ludgerkerk te Wichmond afgebeeld. De oorspronkelijke kaart, die niet bewaard is gebleven, moet dus van vóór 1562 zijn geweest. Waarschijnlijk is één van de door Ruijsch in 1577 vervaardigde kopieën gebaseerd op deze verloren geraakte kaart.

Tussen het gewest Gelderland en de Heren van Bronkhorst zijn vele processen gevoerd over diverse betwiste zanden in de IJssel. De dossiers met processtukken in de archieven van het Hof en de Heren van Bronkhorst zijn echter te onvolledig om voldoende inzicht te geven in de oorsprong en herkomst van de kaarten. Wel zijn er vermeldingen gevonden, dat er in 1575 een gezworen landmeter metingen deed van betwiste zanden en dat het Hof van Gelre in 1596 op-

6. Detail van een kaart van de IJssel vervaardigd door B. Kempinck (foto: Rijksarchief in Gelderland).

dracht gaf om een kaart te maken van een strijdig zand.¹⁴ Aangezien er processen werden gevoerd over diverse zanden in de IJssel is het echter niet zeker of deze twee vermeldingen van toepassing zijn op de zanden gelegen in het riviervak tussen Bronkhorst en Wichmond.

Onderzoek naar aanvullende informatie uit andere bronnen zoals rekeningen en procesdossiers heeft verder ook licht geworpen op werkzaamheden van de landmeter Ruysch aan de Arnhemse fortificatiën.

Conclusie

Naast een reeds bekende kaart van de Grote Gelderse Waard in 1577 zijn er nog twee kaarten van Ruysch overgeleverd: de originele kaart van het Herenbroek bij Zelhem en een kaart van de IJssel tussen Bronkhorst en Wichmond in de vorm van een kopie door Kempinck.

NOTEN

De hieronder aangehaald archieven bevinden zich in het Rijksarchief in Gelderland.

1. Biografische gegevens over J. Ruijsch zijn te vinden in: C. Brom en L.A. van Langeraad, *Diarium van Arend van Buchell* uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, derde serie no. 21, Amsterdam 1907, blz. 11 en 111. Zie ook: P.S. Teeling, *Repertorium van Oud-Nederlandse Landmeters 14e tot 18e eeuw*, deel II, blz. 79 no. 126. De kaart van de hoge heerlijkheid Doorwerth, is van een 17de-eeuwse landmeter, die eveneens J. Ruijsch Adriaansz. heet.
2. Archief Gelderse Rekenkamer, 1559-1795 inv.nr. 7089 fol. XXVII en inv.nr. 7090.
3. Archief Rekenkamer, inv.nr. 2725 en K160.
4. Archief Rekenkamer, inv.nr. 2971.
5. Archief Rekenkamer, inv.nr. 1773, fol. XLIII.
6. *Diarium van Arend van Buchell* (op cit.), blz. 11 en 111.
7. Archief Rekenkamer, K160.
8. Archief huis Ruurlo, 1367-1982, inv.nr. 1260.
9. M. Briquet, *Les filigraines. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Leipzig 1923, deel I nr. 157. Het betreffende watermerk is een gekroonde adelaar met een F.
10. Archief huis Ruurlo, inv.nr. 1260.
11. Archief Rekenkamer, inv.nr. 4135, fol. XLV.
12. Archief Hof van Gelre en Zutphen, 1543-1811, inv.nr. 5027, civiele processen 1604 no. 14.
13. Kaartenverzameling no. 295 en Kaartenverzameling no. 297.
14. Archief Heren van Bronkhorst, 1241-1863, inv.nr. 73 en 74.

SUMMARY

The activities of the surveyor J. Ruijsch Adriaansz. in Gelderland in 1576-1578

J. Ruysch Adriaansz. was a relatively unknown mapmaker in the late 16th century who worked in Gelderland between 1575-1578. Recent archival research brings more light on his activities during this period. A map until now attributed to the 17th century cartographer and mapmaker Nicolaes van Geelkercken is identified as the work of Ruysch.

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

**voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament**

- boeken in leer en perkament
 - charters en zegels
 - prenten en tekeningen
 - kaarten en affiches
 - massaconservering
 - vrijblijvende offertes
-
- vacuüm-vriesdrogen

ondersteuning bij calamiteiten

- 24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade

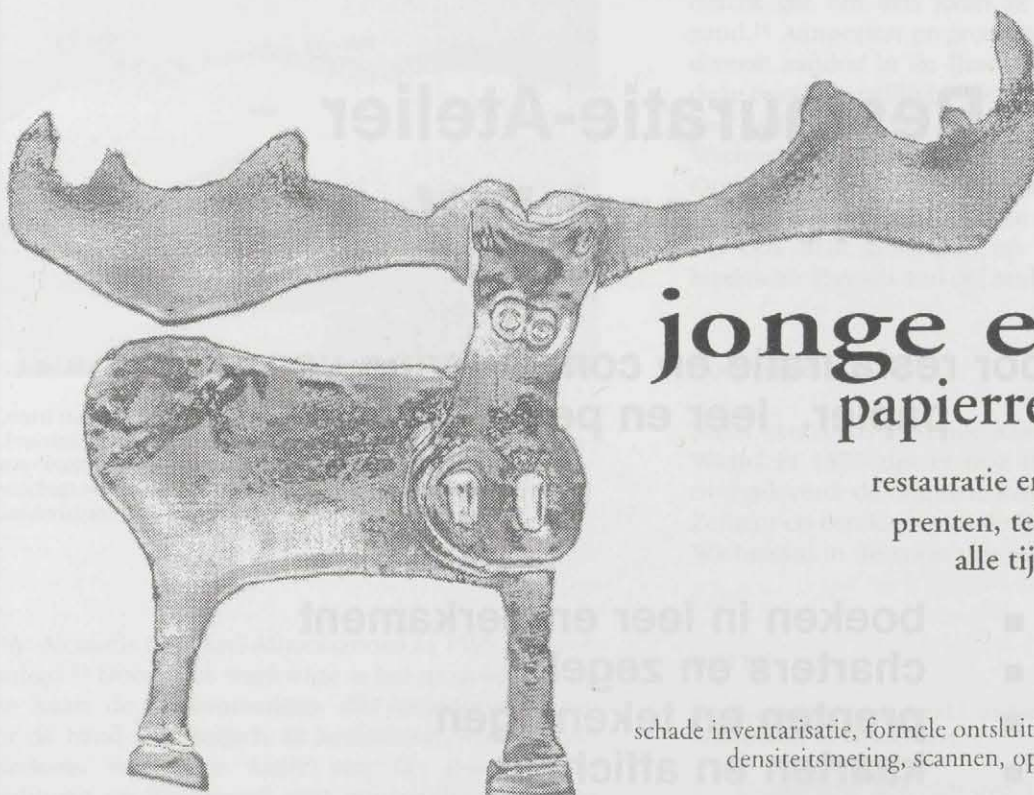
06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)

Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl

Internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

jonge eland papierrestauratie

restauratie en conservering van
prenten, tekeningen en foto's
alle tijden, alle formaten

schade inventarisatie, formele ontsluiting van (foto)collecties
densiteitsmeting, scannen, opslaan op andere media
conserveringskopieën

oude looiersstraat 65-67 1016 vh amsterdam t 020 623 79 89 f 020 420 31 38

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON

Antique Map Specialist

P.O. BOX 67
SEVENOAKS
KENT - TN13 3WW
ENGLAND

Tel & Fax: +44-(0)1732-742558
e-mail: barron@centrenet.co.uk
website: <http://www.barron.co.uk>
VAT Reg No GB 602 6465 60

IMAGO MUNDI

The International Journal for the History of Cartography

IMAGO MUNDI is the only international scholarly journal solely concerned with the study of early maps in all its aspects. The illustrated articles, in English with trilingual abstracts, deal with all facets of the history and interpretation of maps and mapmaking in any part of the world, at any period.

The original IMAGO MUNDI was Columbus's favourite text. Let its descendant, founded by Leo Bagrow in 1935, be your window into the subject, whether you approach it as a historian of cartography or are interested in how maps fit into the historical aspects of art, ideas, literature or the sciences.

Contents

Current issues comprise approximately 250 pages (30 x 21cm), with illustrations. Each annual volume includes:

- Articles (about ten per issue)
- Book reviews; and notices of books received
- Bibliography (with indexes of authors, places and subjects)
- Chronicle (personal and institutional news, conferences, exhibitions, map sales and acquisitions)
- Reports, notices and obituaries

All articles are refereed. IMAGO MUNDI is published each summer.

Subscribing to IMAGO MUNDI

The cost of the annual volumes to personal subscribers is as follows:

Vols 43 (1991) onwards £30 (US\$60)
Vols 27-42 £25 (US\$50)

Prices are inclusive of surface postage.

Some of the first 26 volumes remain in print. For details please write to the Honorary Treasurer at the address below.

To order send £30 (US\$60) to the Secretary/Treasurer, IMAGO MUNDI, c/o The Map Library, The British Library, 96 Euston Road, St Pancras, London NW1 2DB.

For more details of IMAGO MUNDI see: <http://www.ihrinfo.ac.uk/maps/imagomundi/html>

Vier kaarten van de Noord-Hollandse polders Noordeindermeer en Sapmeer

Vier kaarten uit de periode 1648–1759 weerspiegelen de zich wijzigende inpolderingsplannen en eigendomsverhoudingen van twee kleine Noord-Hollandse polders. Archiefonderzoek leidde voor één van deze kaarten tot een drastische herdatering en de identificatie van twee drukken en hun drukkers.

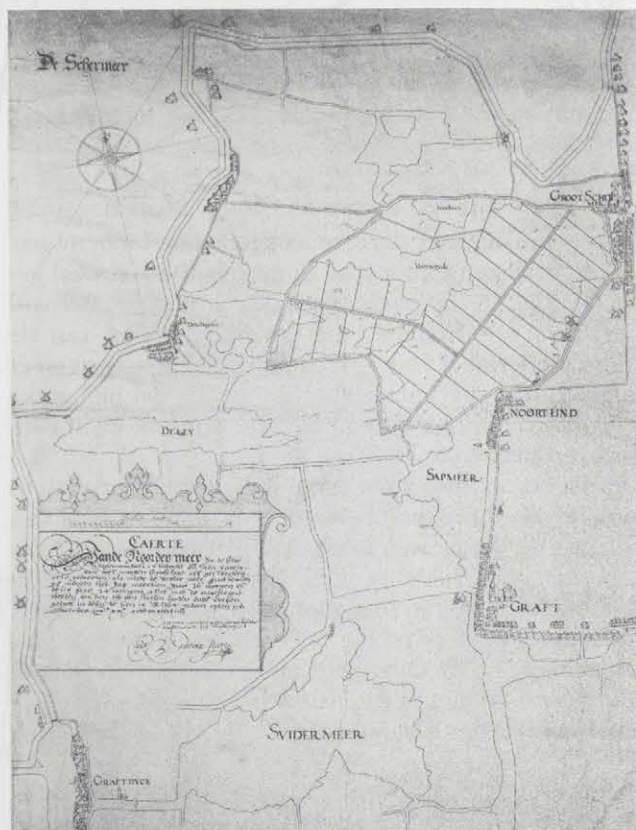
Twee Noord-Hollandse polders

In het midden van Noord-Holland ligt, ingeklemd tussen de twee grote 17de-eeuwse droogmakerijen Beemster en Schermer, nog een restant van het oorspronkelijk veengebied: het Schermereiland. Door veenwinning en afslag waren aan het eind van de 17de eeuw binnen dat Schermereiland een aantal kleine plassen ontstaan zoals de Noordeindermeer, de Sapmeer, de Zuidermeer (of Graftermeer), de Lei en de Knie (of Cuyt). Het octrooi voor het bedijken en droogmaken van de eerstgenoemde drie (mogelijk vier) meertjes werd in 1631 door de Staten van Holland en Westfriesland verleend. In 1647 haalde men in de Noordeindermeer de eerste oogst (koolzaad) binnen. Enige jaren later (waarschijnlijk kort vóór 1656) viel de Sapmeer droog. Het zou tot 1845 duren voor men met de moeizame, maar uiteindelijk succesvolle droogmaking van de Graftermeer begon¹; de Lei en de Knie bestaan nog steeds als meertjes. In deze bijdrage beperken wij ons tot een viertal kaarten van de Noordeindermeer en de Sapmeerpolder: twee manuscriptkaarten en twee gedrukte kaarten.

Een manuscriptkaart van de Noordeindermeer en omgeving (1648)

Landmeter Claes Vastersz. Stierp maakte in 1648 een manuscriptkaart van het gebied (zie afbeelding 1) met de omschrijving: *Caerte | van de Noordermeer zoo deselve | tegenwoordich is bedijckt ende aen cavels | van vijff morgen suyver lant aff gesteecken | ofte gemeeten, alsmeede de Suydermeer groot bevonden | 95 morgen, het Zapmeertjen groot 36 morgen ende | de Leij groot 24 morgen, alles met de omgeleegent- | heeden van dien 't sij van huysen, landen ende dorpen | gelijk in desen*

Leo den Engelse en Pieter Schotsman verrichten sinds 1993 archiefonderzoek naar de ruim zeventig industrie- en watermolens, die ooit op het Schermereiland hebben gestaan. Marc Hameleers is werkzaam als conservator kartografie bij de Historisch-Topografische Atlas van het Gemeentearchief Amsterdam.

1. Claes Vastersz. Stierp maakte in 1648 deze 'Caerte van de Noordermeer zoo deselve | tegenwoordich is bedijckt [...]'. Regionaal Archief Alkmaar; 80 x 60 centimeter; schaal ongeveer 1:6.700; de volledige titel van deze kaart en de volgende zijn in de tekst opgenomen. Halverwege Graft en Noordeind staat korenmolen De Zeug; in het midden van Groot-Schermer staat korenmolen De Dolfijn (zie ook afbeelding 2) (foto: Cees de Gooyer).

te sien is. Aldus gedaen op ten 17en | october anno xvi^e achtenveertich | door mijn, ondergeschreeven landtmeter, | residerende tot Aeckersloot | Claes Vastersz Stierp | 1648.

Opvallend is dat de kaart een veel groter gebied beslaat dan alleen de Noordeindermeerpolder en de nog niet drooggemaakte Sapmeer, terwijl ook de omschrijving expliciet melding maakt van de Zuidermeer en de Lei met hun oppervlak. Dit wijst op plannen van de droog-

2. Detail van afbeelding 1 met het midden van het dorp Groot-Schermer. Rond een watertje staan korenmolens De Dolfijn, de kerk en het raadhuis van het zuidelijk deel van dit dorp, dat samen met Driehuizen de banne Zuid-Schermer vormde (foto: Cees de Gooyer).

makers om alle vier deze 'braeckgens ofte binnenwateren' in te dijken en tot land te maken. De kaart zal gemaakt zijn in opdracht van de Groninger Bernard Coenders van Helpen², die de droogmaking van de Noordeindermeer voor z'n rekening had genomen en er in 1648 – ten onrechte – nog van uitging dat hij het octrooi bezat om ook de overige drie op deze kaart aangegeven plassen te bedijken.³

Opvallend op deze kaart is het grote aantal (zeventien) molens. Voor ons verhaal zijn twee korenmolens van belang, De Zeug van Graft en De Dolfijn van Zuid-Schermer, het zuidelijk deel van het huidige Groot-Schermer. De Dolfijn staat hier nog midden in het dorp, samen met de kerk en het in 1639 gebouwde raadhuis (zie afbeelding 2). Overigens ontbreekt op deze manuscriptkaart wel het minstens even belangrijke, uit 1613 daterende raadhuis van Graft.⁴

De eerste gedrukte kaart van Noordeindermeer en Sapmeer (1656)

Van deze kaart zijn ons twee afdrukken bekend⁵, de ene in het Rijksarchief in Noord-Holland (zie afbeelding 3), de andere in de Atlas Blaeu-Van der Hem in de Österreichische Nationalbibliothek: *Caerte van de Noordermeer en de Sapmeer | met haer om ende ingelegen slooten, wegen ende | wateren, alsoo deselve aen cavels van vijf morgen suy- | ver lant sonder slooten ofte wegen zijn afgesteeken | in Hontbosser maet ende oock gereduceert op Rijnlant- | s[c]he maet, volgens de registerbierstijden. Aldus | gedaen in den jare 1656.*

Opdrachtgever voor de kaart zal de hierboven al genoemde Coenders van Helpen zijn geweest, want hij laat op 14 augustus 1656 door makelaar Jeronimus de la Croix de grond van de Noordeindermeer verkopen.⁶ Bij het voorbereiden van deze kaart is opnieuw Claes Vastersz. Stierp, de maker van de manuscriptkaart uit 1648, betrokken. Dat weten we omdat een door Stierp

in 1654 bij notaris Bosch te Groot-Schermer vastgelegde kavellijst met de grootte van de Noordeindermeerkavels op de kaart van 1656 terugkeert.⁷

In 1655 zet Stierp zijn opmetingen van de Noordeindermeerpolder voort, nu op verzoek van het dorpsbestuur van Zuid-Schermer. Waarschijnlijk in verband met een aanpassing van de verpondingen (de polder lag in hun banne) meet hij de ringdijk en de ringsloot. Op basis van zijn eerdere metingen doet hij tevens een opgave van de ingedijkte, inmiddels al goeddeels tot turf vergraven oude landen. Stierp verricht de opmetingen samen met zijn collega Cornelis Claesz. Bommer⁸; deze was ook in 1647 al betrokken bij enkele opmetingen in de Noordeindermeer ('de buytenhoeckjens om de Voorweyde').⁹

Bij het vergelijken van de oorspronkelijke manuscriptkaart uit 1648 en de gedrukte kaart uit 1656 valt een aantal verschillen op. In de eerste plaats beslaat de gedrukte kaart een aanzienlijk kleiner gebied dan de manuscriptkaart. Het is voor de hand liggend om dit te verklaren met de voorgenomen verkoop van de grond in de polders Noordeindermeer en Sapmeer. Een rol kan ook gespeeld hebben dat Coenders van Helpen er rond 1650 achtergekomen was dat hij geen formeel octrooi bezat voor het droogmaken van noch de Noordeindermeer en Sapmeer noch de Graftermeer en (eventueel) de Lei. In 1651 richtte Coenders van Helpen zich tot de Staten van Holland waarna hij alsnog het octrooi voor Noordeindermeer en Sapmeer kreeg.¹⁰ Het tweede belangrijke verschil tussen beide kaarten betreft de Sapmeer, die intussen bedijkt is. Het derde verschil betreft het voorkomen van een molen in de drooggemaakte Sapmeer. Het betreft hier de in de banne Graft staande oliemolen De Veldhoen.¹¹ De andere molens op de kaart van 1656 komen allemaal (en op dezelfde plaats) ook al voor op de manuscriptkaart van 1648.

Het verschil tussen de twee ons bekende exemplaren van de kaart uit 1656 is opmerkelijk. Het Haarlemse exemplaar is maar gedeeltelijk en slordig ingekleurd,

het is twee keer gevouwen geweest en op de vouwen beschadigd: het zou een kaart van één van de grondeigenaren kunnen zijn geweest. De kaart uit de Atlas Blaeu-Van der Hem daarentegen oogt als een typisch verzamelaarsexemplaar: geheel en fraai ingekleurd en goed bewaard. Overigens lijkt het laatste exemplaar op meer punten aangepast aan de eisen van de verzamelaar: vermoedelijk nog voor het inkleuren werd het kavelregister losgeknipt en in vier delen onder de kaart geplakt.

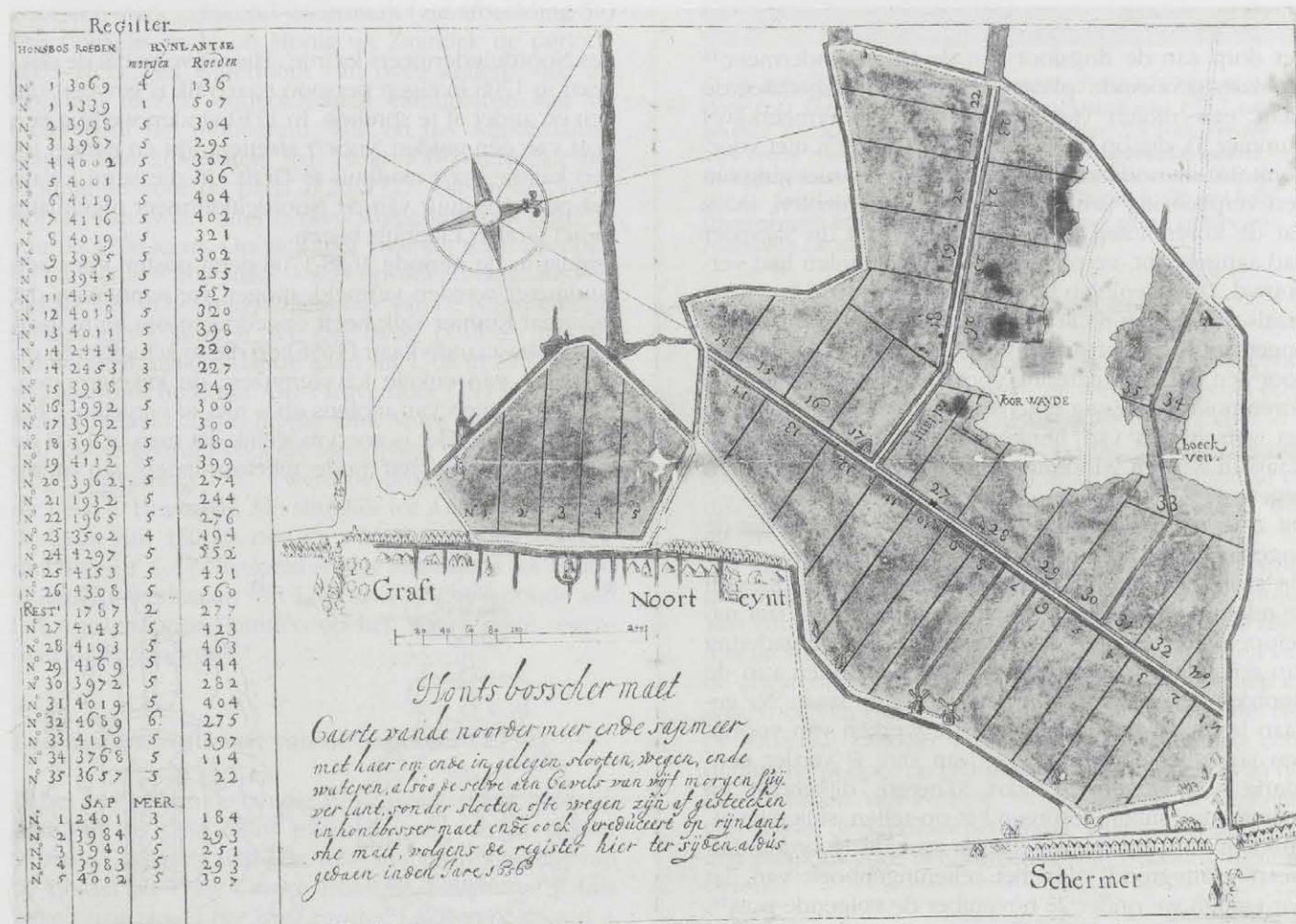
Behalve Stierp en Bommer is nog een derde landmeter in de Noordeindermeer actief geweest. Tussen december 1656 en april 1657 werden de landen van deze polder door landmeter Gerrit Stoop hermeten.¹² Het meten op zich kostte hem 21 dagen, waarvoor hij drie gulden per dag rekende. Het is onwaarschijnlijk dat de meetresultaten van Stoop nog verwerkt zijn in de kaart van 1656. Daar pleit niet alleen de datum tegen, maar ook het hierboven al genoemde feit dat – op de vijf Sapmeerkavels na – alle op de kaart van 1656 vermelde kavelgrootten te herleiden zijn tot de eerdere metingen van Stierp. De vraag rijst waarom Stoop zo kort na Stierp de percelen in de polder moest hermeten. Blijkbaar was er in die tussentijd in de net nieuwe polder het nodige aan de kavels veranderd.

De tweede gedrukte kaart van Noordeindermeer en Sapmeer (1708, herdruk 1757)

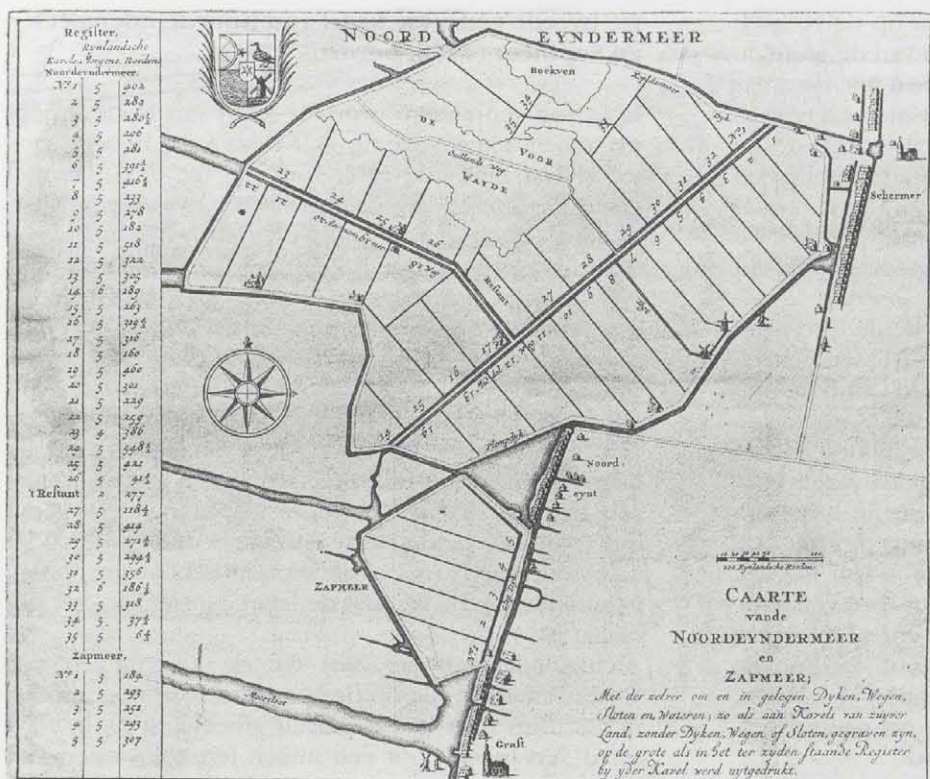
Er is nog een andere gedrukte kaart van beide droogmakerijen (zie afbeelding 4).¹³ Deze kaart beperkt zich tot vrijwel hetzelfde gebied als die uit 1656. De titel geeft geen bijzonderheden over opdrachtgever, maker, drukker of jaar van uitgave: *Caarte | van de | Noordeyndermeer | en | Zapmeer; | met derzelver om en ingelegene dijken, wegen, | sloten en wateren; zo als aan kavels van zuiver | land, zonder dijken, wegen of sloten, gegraven zijn, | op de grote als in het ter zijden staande register | bij yder kavel werd uytgedrukt.*

De kaart is voorzien van het polderwapen van de Noordeindermeer. In een eerdere publikatie werd de kaart op basis van landmetersactiviteiten gedateerd tussen 1651 en 1657.¹⁴ Hoewel niet onaannemelijk is dat de (meeste) landmeterswerkzaamheden voor deze kaart inderdaad in die periode plaats hebben gevonden, is inmiddels gebleken dat de kaart aanzienlijk later gemaakt is.

Archiefonderzoek liet zien dat de korenmolens van Groot-Schermer, die op de kaart van 1656 nog midden in het dorp staat (zie nogmaals afbeelding 2), in 1669 werd vervangen door een molen ten zuidwesten van

3. Gedrukte 'Caerte van de Noordermeer en de Sapmeer [...] uit 1656. Landmeter: Claes Vastersz. Stierp. Rijksarchief in Noord-Holland, Haarlem, A(492.631.143)1; 25 x 35 centimeter; schaal ongeveer 1:10.000. Korenmolens De Zeug en De Dolfijn staan nog op dezelfde plaats als in 1648 (vergelijk afbeelding 1 en afbeelding 2); de plaats van De Zeug valt op door het hoefijzervormige perceeltje. In de zuidhoek van het inmiddels drooggemaakte polderkje de Sapmeer staat oliemolen De Veldboen (foto: Rijksarchief in Noord-Holland, Haarlem).

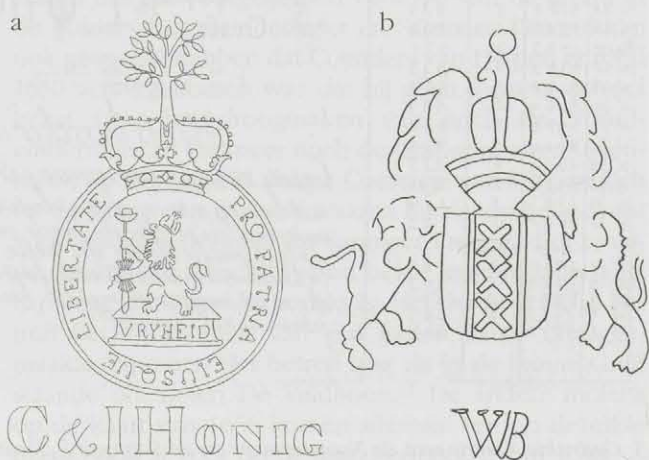
4. 'Caarte van de Noordeyndermeer en Zapmeer [...] in 1708 gedrukt door Gerard Valk; in 1757 ongewijzigd herdrukt door Frans Houltuyn (afgebeeld is de herdruk). 27 x 32 centimeter; schaal ongeveer 1:10.000; met het polderwapen van de Noordeindermeer. Het hoefijzervormige erf van De Zeug langs de Glopdijs is nu leeg; iets noordelijker staat hennepklopper De Eend. De korenmolens in het centrum van Groot-Schermer is gesloopt. Molen De Veldhoen uit de Sapmeer is inmiddels verplaatst en iets ten zuidwesten van het dorp Groot-Schermer – tegenover Noordeindermeerkavel nummer 5 – weer opgebouwd als korenmolen; nu draagt hij de naam De Dolfijn (foto: Cees de Gooyer).

het dorp aan de ringsloot van de Noordeindermeer.¹⁵ Op laatstgenoemde plaats staat op de ongedateerde kaart een molen (tegenover Noordeindermeerkavel nummer 5), die op de beide eerdere kaarten niet voorkomt. Uit dit onderzoek bleek ook dat het niet ging om een verplaatsing van de bestaande korenmolens, maar dat de korenmolenaar een oliemolen uit de Sapmeer had aangekocht, verplaatst en tot korenmolen had verbouwd. Die oliemolen is op de kaart van 1656 (zie nogmaals afbeelding 3) nog afgebeeld, maar komt op de ongedateerde kaart niet voor. Andere aanwijzingen voor een herziene datering vormen het verdwijnen van korenmolens De Zeug ergens tussen 1688 en 1710¹⁶ en het verschijnen van hennepkloppersmolen De Eend waarvan wij een windbrief vonden, die in 1687 was afgegeven.¹⁷

Dit al dan niet voorkomen van molens gaf aan dat de ongedateerde kaart in of na 1688 moet zijn vervaardigd. Op grond van deze bevinding werden de resoluties en de rekeningen van het polderbestuur vanaf dat jaar nagelopen. Het resolutieboek vermeldt een vergadering van dijkgraaf, heemraden en hoofdingelanden van de Noordeindermeer op 15 mei 1708. Hierin staat: 'Na gedaan berigt, dat de geresolveerde werken van voorleden jaar alle gemaakt en gedaan zijn, is verder eenpaarig goedgevonden, dat d'heren dijkgraaf en heemraden sullen besorgen het opstellen, snijen en afdrucken van een nieuw kaartje van de Noordeindermeers plattegrond'.¹⁸ In het rekeningenboek van dat jaar vinden we onder 26 november de volgende post¹⁹: 'Aan Signeur Gerard Valk tot Amsterdam, voor 't snijden van des Noordeindermeers kaartje, 't kooper, 100 afdruksels, 't afsetten en anders, volgens ordonnantië en quitantie betaalt f 27.17.-'. Op 15 augustus 1709 volgt nog een uitbetaling aan de dijkgraaf, Reinier Kramer, voor 'voorleden jaars reiskosten na Amsterdam, over

des Noordeindermeers kaartje'. Hieruit volgt dat de dijkgraaf in 1708 in eigen persoon naar Valk is geweest om een en ander af te spreken. In 1710 vinden we nog een post van één gulden 'voor 't afsetten, lijst en paneel tot een kaartje op 't raadhuis te Graft'. In die jaren kwam het polderbestuur van de Noordeindermeer regelmatig in het Grafters raadhuis bijeen.

Omdat in de periode 1688-1708 geen posten voor een landmeter worden vermeld, mogen we aannemen dat dijkgraaf Kramer Valk heeft opgedragen om uit te gaan van de bestaande kaart (1656) en die te actualiseren op het punt van enkele kavelgrenzen, de kavelgrootten, het voorkomen van molens en – niet te vergeten – het polderwapen. Het is goed mogelijk dat men in 1708 de meer dan vijftig jaar oude meetresultaten van Stoop

5a en b. De twee watermerken van de 'Caarte van de Noordeyndermeer en Zapmeer [...]'.
C&I HONIG WB

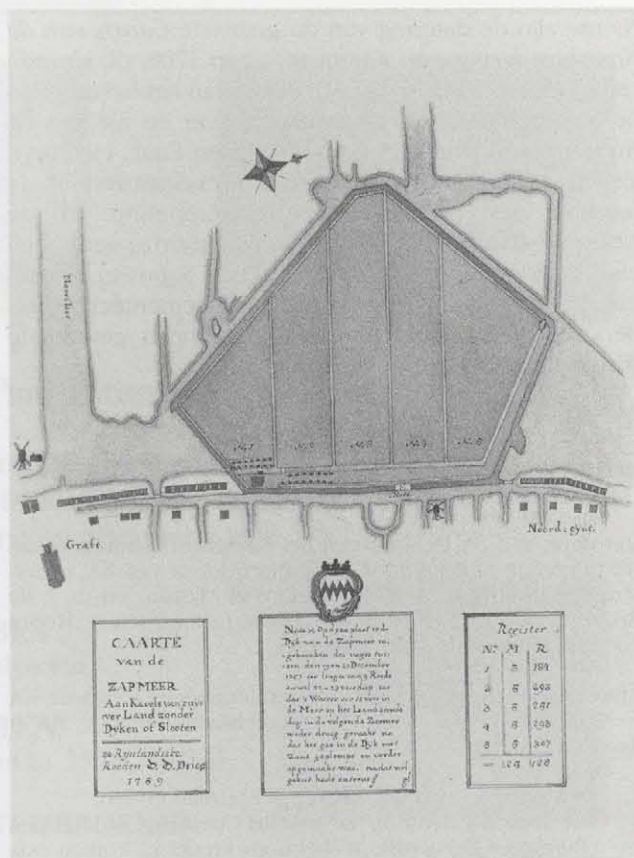
voor de Noordeindermeerkavels in het register verwerkte. Opvallend is dat de kavelgroottes van de Sapmeer nog dezelfde zijn als op de kaart uit 1656. Beide polders waren sinds die tijd bestuurlijk geheel uit elkaar gegroeid en het bestuur van de Noordeindermeerpolder had in 1708 zelf geen reden meer om de Sapmeer opnieuw te laten meten.

De koperplaat van de kaart van 1708 is bewaard gebleven. Deze laat zien dat Valk voor het maken van de Noordeindermeer- en Sapmeerkart de achterkant van een plaat heeft gebruikt, waarop rond 1666 reeds een Afrika-kaart van Hondius/Janssonius was gesneden.²⁰ Hoe kwam Valk aan die al eerder gebruikte koperplaat? Bekend is dat Valk kort na 1687 in het huis van Hondius – 'op den Dam in de Wakkere Hond' – ging wonen²¹; het is goed mogelijk dat hij bij die gelegenheid (een deel van) Hondius' bedrijfsinventaris overnam.

Nader onderzoek van vijf exemplaren van deze kaart bracht twee verschillende watermerken aan het licht. Bij drie kaarten gaf het watermerk de naam van fabrikant C. & I. Honig aan met een naar links kijkende leeuw in een dubbele cirkel, in zijn klauw een bundel pijlen, achter zich een lange stok met een hoedje erop, onder de leeuw het woord 'VRYHEYD', tussen beide cirkels het inschrift: 'PRO PATRIA EI[USQUE] LIBERTATE'; bovenop de buitenste cirkel een boompje. Churchill²² geeft voor een sterk gelijkend watermerk (zie afbeelding 5a) van Cornelis en Jacob Honig uit Zaandijk de periode 1683–1856. Het watermerk van twee andere, qua afbeelding niet te onderscheiden exemplaren van de kaart toont het monogram 'WB' en het Amsterdamse wapen (zie afbeelding 5b). Heawood²³ vermeldt het monogram voor de jaren 1720–1727. Dit en het voorkomen van twee watermerken suggereert een herdruk van de 1708-kaart. Op zich niet vreemd, want de oplage van 1708 – 100 stuks – was opvallend laag. Bij verder zoeken in het rekeningenboek van de Noordeindermeerpolder²⁴ stuitte we op twee posten, die het aannemelijk maken dat de kaart uit 1708 in 1757 ongewijzigd werd herdrukt. Op 1 november 1757 werd twee stuiver betaald 'aan schipper Dirk Muys voor vrugt van 150 kaarte gedrukt voor de Meer'. Nog geen week later – op 7 november 1757 – werd de drukker betaald: 'aan de heer F. Houttuyn, Mr. drukker tot Amsterdam, voor drukken van 150 kaarten en voor het papier, volgens quitantie, f 6.-.-'. Bedoeld is hier Franciscus (of Frans) Houttuyn, werkzaam van 1745 tot 1765; hij woonde aan het Amsterdamse Damrak 'op het Water, recht tegenover de Papenbrug'.²⁵

Een manuscriptkaart van de Sapmeer (1759)

In het archief van de familie Van Foreest, die in het midden van de 18de eeuw eigenaar was van de polder Sapmeer, bevindt zich een fraai manuscriptkaartje van de polder uit 1759: *Caarte | van de | Zapmeer | Aan kavels van zuy- | ver land zonder | dijken of slooten | D.d. Vries | 1759* (zie afbeelding 6).²⁶ Dit kaartje, gemaakt door D.D. (of: D. de) Vries²⁷ naar aanleiding van een doorbraak van de Sapmeerdijk in 1757, geeft onder meer de verkaveling van de polder, de boerderij en de plaats van de doorbraak weer: 'Nota X Op deze plaats is de | dijk van de Zapmeer in | gebrooken des nagts

6. Op deze 'Caarte van de Zapmeer [...]', in 1759 getekend door D.D. (of: D. de) Vries, is de doorbraak van 1757 aangegeven ('X'). RA-Alkmaar, schaal ongeveer 1:5.100. Verder zijn onder meer twee (standaard)molens afgebeeld: uiterst links korenmolens De Haan aan de Meersloot en hennepklopper De Eend aan de oostzijde van de Glopdijs. Op het boefijzervormige landje tegenover de Sapmeer stond eerder korenmolens De Zeug (foto: Cees de Gooyer).

tus | sen den 19 en 20 desember | 1757 ter lengte van 9 roede [dit is bijna 34 meter] | en wel 22 à 23 voet diep [ongeveer 7 meter] soo | dat 't waeter 11 à 12 voet in | de meer op het land stonde | dog in de volgende zoomer | weder droog geraakt na- | dat het gat in de dijk met | zant geplempt en verder | opgemaakt was na dat wel | gekost hadt ontrent ff ... gl'.

Het kaartje, dat zich tot de Sapmeer beperkt, weerspiegelt de gewijzigde eigendomsverhoudingen. De familie Van Foreest was eigenaar van de Sapmeer en had niets met de Noordeindermeerpolder te maken, afgezien van de afwatering die via laatstgenoemde polder verliep en waarvoor Van Foreest ook aan die polder betaalde. Het persoonlijke karakter van het kaartje wordt nog eens onderstreept door de prominente aanwezigheid van het familiewapen Van Foreest. Mogelijk heeft de eigenaar van polder de Sapmeer het kaartje willen gebruiken om een pleidooi voor een verlaging van belasting te illustreren.

Ter afsluiting

De vier besproken kaarten illustreren de versnippering in eigendom en bestuur van de drooggemaakte veenplassen op het Noord-Hollandse Schermereiland.

Nieuw zijn de datering van de gedrukte *Caarte van de Noordeydermeer en Zapmeer* [...] op 1708, de identificatie van een herdruk (1757), de rol van het bestuur van de Noordeindermeer als opdrachtgever en die van de Amsterdamse drukkers Gerard Valk en Frans Houttuyn als vervaardigers van de eerste druk, respectievelijk de herdruk. Aan de bestuurlijke versnippering van de Noord-Hollandse polders kwam pas in onze eeuw een eind toen de Noordeindermeer en de Sapmeer, samen met 36 waterschappen en vijf ongereguleerde polders, in 1977 opgingen in het in Alkmaar gevestigde Waterschap Het Lange Rond.

NOTEN

Met dank aan dr. D. Aten van het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen voor het kritisch lezen van het manuscript en aan mevr. A. Stierp-Impink te Alkmaar en dr. J. de Bruin van de Archiefdienst Westfriese Gemeenten te Hoorn voor enkele waardevolle suggesties.

Afkortingen: ANS = Archief Noordeindermeer en Sapmeer, NA = Notarieel archief, ORA = Oudrechterlijk archief, RA = Regionaal Archief.

1. Den Engelse (1995); Hoek en Schotsman (1998).
2. Een aantal leden van de familie Coenders van Helpen (Berent (= Bernard?), Wilhelm en Frederik) komen ook op andere, Groningse, kaarten voor. Zie hiervoor o.a. Noordhoff (1968), blz. 28, nr. 114; blz. 54, nr. 220; blz. 64, nr. 268; Vredenberg-Alink (1974), blz. 53 en 117; Donkersloot-de Vrij (1981), blz. 43, blz. 146, nr. 743 en afb. 13.
3. Den Engelse (1995).
4. Boschma (1992).
5. Voor het Haarlemse exemplaar: zie ook Donkersloot-de Vrij (1981), blz. 71, nr. 126. Het tweede exemplaar: Österreichische Nationalbibliothek, Wenen, Atlas Blaeu-Van der Hem, Band XV, kaart 66.
6. RA Alkmaar, ANS 55 dd. 30.8.1656.
7. RA Alkmaar, ANS 44. Bij het overnemen van de kavelgroottes op de koperplaat is twee keer een 'verschrijving' opgetreden (kavel 21: op de kaart 1932 H. roeden, op gave Stierp bij de notaris: 3932 H. roeden; idem kavel 22: respectievelijk 1965 en 3965 H. roeden).
8. Donkersloot-de Vrij (1981), blz. 44.
9. RA Alkmaar, Archief banne Zuid-Schermer 210.
10. Den Engelse (1995).
11. RA Alkmaar, NA Zuid-Schermer 6563 dd. 21.1.1669; ORA Graft 6468 dd. 4.1.1659, 6449 dd. 18.1.1663, 6441 dd. 2.10.1667.
12. RA Alkmaar, ANS 45.
13. Exemplaren van de kaart uit 1708 of de herdruk uit 1757: ANS 120 (2 ex.); het Rijper Museum (2 ex.; inv. nrs. 1122.1 en 1122.2); en in particulier bezit (2 ex.).
14. Hameleers (1990).
15. RA Alkmaar, NA Zuid-Schermer 6563 dd. 21.1.1669 en ORA Zuid-Schermer 1, fol. 73, dd. 22.5.1669; Algemeen Rijksarchief Den Haag, Archief Grafelijkheids Rekenkamer 54, fol. 59v en 60r.
16. RA Alkmaar, ORA Graft 6442 dd. 17.5.1688; banne Graft 334.
17. Algemeen Rijksarchief Den Haag, Archief Grafelijkheids Rekenkamer 235 dd. 19.9.1687.
18. RA Alkmaar, ANS 2.
19. RA Alkmaar, ANS 73. In dit inventarisnummer en de overige rekeningenboeken zijn ook veel eigenaren van

de verschillende Noordeindermeerkavels terug te vinden.

20. Hameleers (1990).
21. Koeman (1969) deel III, blz. 136.
22. Churchill (1935) blz. 15 en LVIII.
23. Heawood (1950) blz. 88, pl. 149.
24. RA Alkmaar, ANS 74.
25. De Navorscher, 20 (1870), blz. 500. Gruys & De Wolf (1989) vermelden Frans Houttuyn, Amsterdam 1745-1765, en de erven Frans Houttuyn, Amsterdam 1765-1783.
26. RA Alkmaar, Archieven van de families Van Foreest, etc. 870.
27. Vries of De Vries (hij schrijft zijn naam als 'd.d. Vries') komt in Muller en Zandvliet (1987) niet voor; hij is dus geen geadmiteerd landmeter geweest.

LITERATUUR

- Boschma-Aarnoudse, C., *Renaissance-raadhuisen boven het IJ*. - Zutphen, 1992.
- Churchill, W.A., *Watermarks in paper*. - Amsterdam, 1935.
- Donkersloot-de Vrij, Y.M., *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven*. - Groningen, 1981.
- Engelse, L. den, De Gaftermeerpolder. Een 19e-eeuwse droogmakerij tussen Schermer en Beemster. In: *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* 4 (1995), blz. 83-97.
- Gruys, J.A. & Wolf, C. de, *Thesaurus 1473-1800 - Nederlandse boekdrukkers en boekverkopers. Met plaatsen en jaren van werkzaamheid*. - Nieuwkoop, 1989.
- Hameleers, M.M.Th.L., Oude Nederlandse koperplaten met afbeeldingen van kaarten. In: *Antiek* 25 (1990), blz. 241-249.
- Heawood, E., *Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries*. - Hilversum, 1950. - (Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia; vol. 1).
- Hoek, M. & P. Schotsman, Noordeindermeer 1647-1997. In: *Een nieuwe Chronyke* 15 (1998), blz. 11-21.
- Koeman, C., *Atlantes Neerlandici: Bibliography of terrestrial, maritime and celestial atlases and pilot books, published in the Netherlands up to 1880*. - Amsterdam, 1967-1971.
- Muller, E. & K. Zandvliet (red.), *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811: bronnen voor de geschiedenis van de landmeetkunde en haar toepassingen in administratie, architectuur, kartografie en vesting- en waterbouwkunde*. - Alphen aan den Rijn, 1987.
- Noordhoff, L.J., *Catalogus van kaarten: Eerste gedeelte: getekende kaarten*. - Groningen, 1968.
- Vredenberg-Alink, J.J., *De kaarten van Groningerland: de ontwikkeling van het kaartbeeld van de tegenwoordige provincie Groningen met een lijst van gedrukte kaarten vervaardigd tussen 1545 en 1864*. - Uithuizen, 1974.

SUMMARY

Four maps of the Dutch polders Noordeindermeer and Sapmeer

Four maps, dating from the period 1648-1759 are described. These two small polders in central North-Holland were reclaimed in the middle of the 17th century. The successive maps, two printed engravings and two manuscript maps, comprise steadily decreasing areas. This decrease reflects changes in the reclamation plans and the cutting up of properties and administrative units. Two printing years (1708, 1757) and two Amsterdam map printers (Gerard Valk, Frans Houttuyn) could be identified and linked with the original print and a reprint, respectively, of the *Caarte van de Noordeydermeer en Zapmeer* [...].

Restauratieatelier Paul Peters B.V.

Op het terrein van de kartografie bieden wij een in brede kring erkende expertise ten dienste van de conservering en restauratie van

○ **GLOBES**
en verwante objecten,

○ **KAARTEN**
(ook zeer grote formaten tot ca. 350 x 350 cm),

○ **ATLASSEN** en **STEDEBOEKEN**

Object-specifieke, passief-conserverende restauratie van papier, incunabelen en oude drukken, grafiek, kerkelijke en overheidsdocumenten, charters en zegels, uit alle tijden.

Restauratieatelier Paul Peters B.V.
is lid van de VeRes, de VAR en de IADA
(International Association of
Book and Paper Conservators).

Ons dochterbedrijf **Iris Antique Globes**
verkoopt historisch belangrijke en
decoratieve globes uit het midden van
de 17e tot het midden van de 20e eeuw.

Op www.paulpeters.demon.nl maakt u kennis met een keuze uit de steeds wisselende voorraad.

Bezoekadres van beide bedrijven:
Weverweg 9, 6961 KM Eerbeek.
Telefoon: 0313 65 44 66, fax: 0313 65 58 82.

**WIJ ZIJN GEÏNTERESSEERD IN DE AANKOOP VAN (BESCHADIGDE, INCOMPLETE)
GLOBES EN VERWANTE OBJECTEN**

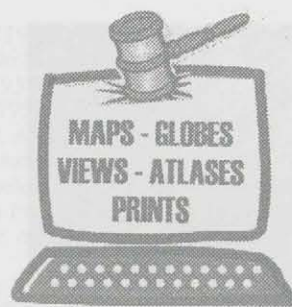
PAPIERRESTAURATIE

LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ◆ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ◆ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5
1052 GM AMSTERDAM
020 - 6841074

PAULUS SWAEN

INTERNET MAP-AUCTIONS
March - May - Sept - Nov

www.swaen.com

Email: paulus@swaen.com
Tel. Netherlands +31 (495) 599050
Fax. Netherlands +31 (495) 599051

Description de tous les paysbas autrement appelez la Germanie Inferieure, 1636

Door de familie Verbiest (Isaac, Pierre I en Pierre II) zijn vele kaarten vervaardigd, doch ze zijn nooit in een grote atlas van de Nederlanden gebundeld.

Dit zakatlasje uit 1636 is het enige werk dat van Pierre Verbiest is verschenen.

Het is zeer zeldzaam en rechtvaardigde een facsimile van dit charmant gegraveerde en ingekleurde exemplaar. Alleen dit atlasje is als nieuwe atlas tijdens de Spaanse bezetting in Zuid-Nederland verschenen.

Het atlasje bevat negentien kaarten in kleur van de Nederlanden met de oorspronkelijke tekst.

Hieraan toegevoegd een inleiding door dr. H.A.M. van der Heijden.

Formaat 11 x 15,5 cm, 164 pagina's.

Gebonden in een bedrukt imitatie-perkament bandje.

Prijs f 80.-

ISBN 90 6469 751 5

CANALETTO / REPRO-HOLLAND

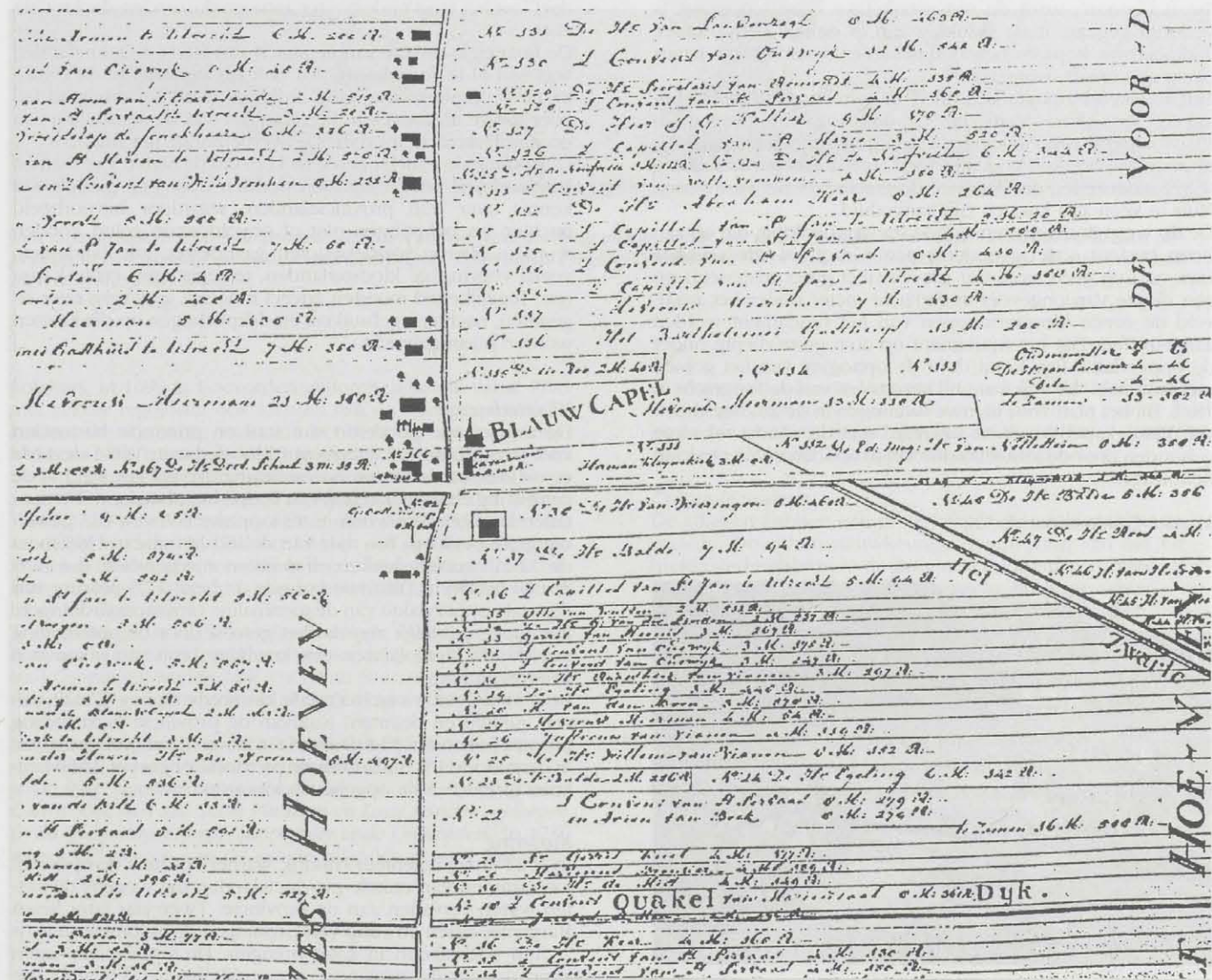
P.O. Box 107, 2400 AC Alphen aan den Rijn, The Netherlands

In het grote Fort Blauwkapel, gelegen direct ten noordoosten van de stad Utrecht en gebouwd in 1818-1821 als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, zijn voorjaar 1999 de overblijfselen gevonden van het middeleeuwse Huis te Veen. Het betreft delen van de fundering, een bruggenhoofd en de gracht opgegraven onder leiding van stadsarcheoloog Huib de Groot.

Bij de op handen zijnde herinrichting van fort dorp Blauwkapel ontstond behoefte aan kennis over de historische structuur. Dit gaf aanleiding tot een - door mij uitgevoerd - kaarthistorisch onderzoek, dat uitmondde in het vinden van zeven kaarten uit de periode vóór 1825 die interessante informatie geven over het fortoebied en de directe omgeving.

Bij een dergelijk onderzoek dient men er goed op bedacht te zijn dat het waarheidsgehalte van (oude) kaarten sterk wisselt ten aanzien van de meetkundige betrouwbaarheid en de topografische informatie. Met andere woorden, hetgeen op de kaart staat moet zeer kritisch bekeken worden. Doorgaans is

Detail van de kopie van de 'schat'kaart in kwestie: de 'Kaarte van de Landen gelegen onder de gebuchten van Herverscop, Maartensdijck, Agterwetering, Nieuwe en Bischops Wetering, Blaucapel, Twaalf en Zes Hoeven' uit 1643-1644.

Een deel van het fundament van Huis te Veen blootgelegd (foto: Marijke Donkersloot-de Vrij).

het zo dat prekadastrale kaarten in hoge mate betrouwbaar zijn. Het toeval wilde dat een dergelijke kaart uit de 17de eeuw heeft bestaan. Het betreft de *Kaarte van de Landen gelegen onder de gebuchten van Herverscop, Maartensdijk, Agterwetering, Nieuwe en Bishops Wetering, Blauwkapel, Twaalf en Zes Hoeven*, in 1643-1644 in kaart gebracht door de bekende Utrechtse landmeters J. van Diepenem en B. Lobé (schaal circa 1:5.000, 108 x 300 centimeter).² Ik zeg met opzet 'heeft bestaan', want de oorspronkelijke manuscriptkaart is verloren gegaan, maar gelukkig zijn er enkele betrouwbare 18de-eeuwse kopieën bewaard gebleven waardoor het kaartbeeld aan ons is overgeleverd.

Een afwijkend topografisch detail dat direct opvalt bij het bekijken van deze kaart bij de kruising van wegen in Blauwkapel is een vierkantje in de zuidwesthoek (het gedeelte waar tot voor kort voetbalvelden lagen). Het gaf aanleiding te veronderstellen dat daarmee de gracht van het verdwenen Huis te Veen zou kunnen zijn aangeduid.

De tip werd doorgegeven aan de stadsarcheoloog, die op zijn beurt besloot actie te ondernemen. Groot was de vreugde toen na nog geen twee uur graven (met groot materieel) op een diepte van ongeveer anderhalve meter onder het maai-veld de eerste kloostermoppen van het fundament werden aangetroffen. Dat het fundament op zo'n grote diepte onder de oppervlakte ligt, komt door de ophoging van het gebied met materiaal dat vrijkwam bij het graven van de fortgracht in 1821. Bij het plan voor nieuwe woningen in de zuidwesthoek van Blauwkapel wordt nu uiteraard met de vondst rekening gehouden door de kasteellocatie vrij te houden en niet te gaan bebouwen.

Marijke Donkersloot-de Vrij

10 april 1999: pers en publiek bij de blootgelegde fundamente van het 14de-eeuwse Huis te Veen, gelegen in fortdorp Blauwkapel ten noorden van Utrecht (foto: Marijke Donkersloot-de Vrij).

NOTEN

1. *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht* / Onder redactie van B. Olde Meierink e.a. - Utrecht : uitgeverij Matrijs, 1995. - (blz. 552)
2. Voor de verdere beschrijving van deze kaart zie: *Topografische kaarten van Nederland voor 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten - aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven - toegelicht en beschreven* / Y.M. Donkersloot-de Vrij. - Groningen : Wolters Noordhoff, 1981 (blz. 93 nr. 322).

De rijke oogst van financiële nood: De provinciale atlas en de stadsatlas van Groningen 1722-1736

De provincie Groningen is gezegend met een tweetal kartografische kunstwerken: de atlas van de provinciëlanden uit de jaren 1722-1736 en de atlas van de Groninger stadslanden uit 1724-1729. Dit Thresoorje beschrijft in het kort de achtergronden van de totstandkoming van beide atlassen.

Malaise

Slechte economische omstandigheden en financiële malaise plaagden Stad en Ommelanden van Groningen in het begin van de 18de eeuw. Tot overmaat van ramp werd de provincie in 1717 getroffen door de beruchte Kerstvloed, die een groot deel van het land onder water zette en duizenden slachtoffers eiste.

De financiële situatie van de Staten van Stad en Ommelanden was niet al te rooskleurig. Nu ook het herstel van de dijken zwaar op de begroting ging drukken, werd het dringend tijd voor straffe maatregelen. Een daarvan was de aanstelling van gecommiteerden 'tot redres en verbetering der finances'.

De commissie concludeerde in 1720 dat de Staten van Stad en Lande vooral veel inkomsten derfden door een gebrek aan kennis over hun provinciëlanden, waardoor bijvoorbeeld pachten en belastingen niet of onvoldoende geïnd konden worden. Hierop werd besloten gaandeweg alle landerijen, veelal voormalige kloosterlanden, te registreren en te karteren. Tegelijkertijd moesten zoveel mogelijk gegevens over eigenaren, pachters, gebruikers en dijkplichtigen op die kaarten worden bijeengebracht.

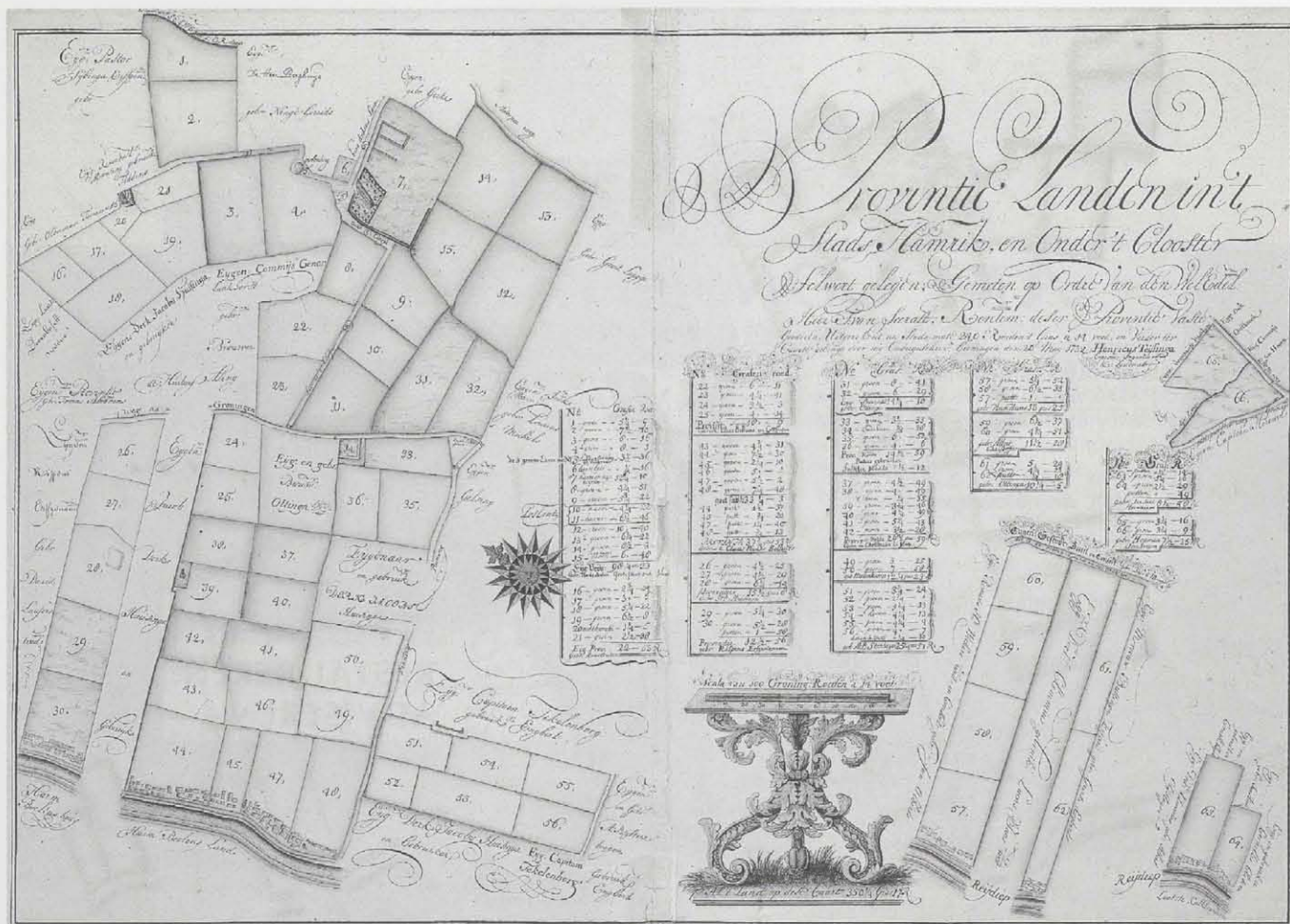
Kloosterbezit

De onroerende goederen van stad en provincie bestonden voor een groot deel uit vroeger kloosterbezit. Vanaf de 12de eeuw hebben de kloosters een belangrijke rol gespeeld in de cultivering en ontwikkeling van vooral het platteland. De tientallen kloosters bouwden in de loop der eeuwen een geweldig grondbezit op. Ten tijde van de secularisatie in 1595 moet dit 72.217 grazen, jukken en deimten zijn geweest, dus zo'n 36.000 hectaren. Daarmee vormde dit bezit 17,5 procent van de totale oppervlakte van de toenmalige provincie Groningen. Het moge duidelijk zijn dat het gewest door de onteigening van de kloostergoederen een krachtige bron van inkomsten verworven had.

In 1721 resteerde van het totale kloosterbezit nog 57.420 grazen, jukken en deimten, waarvan de provincie bijna tachtig procent in handen had. De stad Groningen verwierf met name in de periode 1617-1629 van de provincie ongeveer 2.500 hectaren grond van de opgeheven kloosters.

Kartering

In 1722 kreeg ingenieur Hindrik Warner Folckers de opdracht tot kartering van enkele provinciëlanden die wegens dijklasten waren vervallen aan de provincie. Twee jaar later lieten Burgemeesteren en Raad van Groningen de landmeter tevens al hun stadslanden in kaart brengen. De stadslanden lagen over de gehele provincie verspreid: in het Oldambt en Reiderland (in het oosten), in de omgeving van het Reitdiep en Delfzijl. Een deel van deze landen had de stad overigens al in de 15de eeuw verworven. De opdracht van de stad voltooid Folckers in 1729 met als resultaat 63 kaarten.

Eén van de kaarten van de provinciellanden uit de 'Verzameling van kaarten der landerijen in eigendom toebehoorende aan de provincie van de Stad en Lande van Groningen, opgemaakt en geteekend door H.W. Folckers, Henricus Teysinga en andere landmeters' (foto: John Stoel).

Folckers, in 1699 in Coevorden geboren, tekende vanaf 1723 met zekere regelmaat ook kaarten van de overige provincielanden, die afkomstig waren uit het bezit van de voormalige kloosters. Dit laatste deed hij in opdracht van Thomas van Seeratt, de commies-provinciaal die na de watersnoodramp van 1717 verantwoordelijk was voor het herstel der dijken. Vanaf 1718 was Folckers opzichter over de arbeiders die aan de dijken werkten. In 1721 liet hij zich aan de universiteit van Franeker inschrijven, waar hij colleges landmeetkunde en militaire architectuur volgde. Nog in hetzelfde jaar promoveerde hij er tot ingenieur.

Toen Folckers in 1730 overleed, volgde Henricus Teysinga hem als kaartmaker op. Deze vermoedelijk in 1706 geboren stad-Groninger werkte ook voor Van Seeratt en was in 1730 door de Groninger academie als ingenieur en landmeter aangenomen.

Het vele kaartmateriaal dat het werk van Folckers en Teysinga opleverde, werd in atlassen samengebonden. Het eerst was de atlas van stadslanden gereed, die als titel kreeg *Groot Caarteboek van alle Stads Plaatsen en Losse Landen, gelegen in de Oldambte, Goregt, Sappemeer ende Omlanden*. In 1736 waren de kaarten van de provinciellanden gereed. De aldus

gevormde atlas heette *Verzameling van kaarten der landerijen in eigendom toebehoorende aan de provincie van de Stad en Lande van Groningen*, opgemaakt en geteekend door H.W. Folckers, Henricus Teysinga en andere landmeters.

Culturele waarde

De atlassen hebben een grote historische en kunsthistorische waarde. Door hun nauwkeurige beschrijving van het uitgebreid overheidsbezit in de provincie Groningen vormen zij als pre-kadastrale atlassen een fantastische bron voor velerlei historisch onderzoek. Grondbezit en bewoning worden nauwkeurig op de kaarten aangegeven, evenals boerderijen en kerkjes. De wijze waarop de kaartmakers, en vooral Teysinga, de kaarten hebben getekend en verfraaid, geeft de atlassen bovendien een grote esthetische waarde. Daarmee zijn zij van belang voor de kartografische wetenschap.

Het komt het gebruik zeer ten goede dat de atlassen in 1996 en 1997, voorzien van broncommentaar en kaartbeschrijving van de hand van drs. Meindert Schroor, in fullcolour-druk zijn uitgegeven door REGIO-Project Uitgevers in Groningen.

Paul Brood en Meindert Schroor

ART CONSERVATION

RESTAURATIE & CONSERVERING VAN KUNSTVOORWERPEN

KON. WILHELMINAHAVEN ZZ 19
3134 KG VLAARDINGEN
TELEFOON 0031 (0)10 23 402 91
06 539 468 40
06 514 048 48
TELEFAX 0031 (0)10 46 034 37
E - MAIL info@artconservation.nl

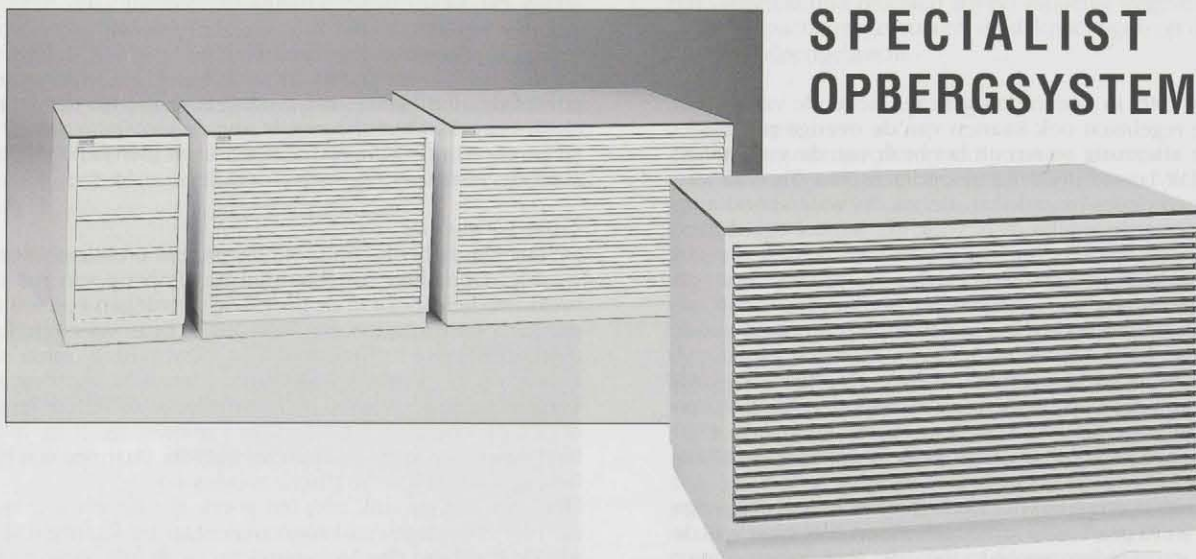
K.v.K. ROTTERDAM 190851

GESPECIALISEERD IN PAPIER

GESPECIALISEERD IN PAPIER
CONSERVEREN
RESTAUREREN
ADVISEREN

BEZOEK ONZE WEBSITE
WWW.ARTCONSERVATION.NL
...BEDANKT

SPECIALIST IN OPBERGSYSTEMEN

CROON

Croon BV

Industrieweg 38, P.O. Box 151, 3640 AD Mijdrecht
(The Netherlands)

Afdeling verkoop: tel. nr. 0297 - 231919

fax. nr. 0297 - 231910

Croon is als fabrikant gespecialiseerd in de productie van metalen geëpoxeerde ladenkasten die in vele maatvoeringen leverbaar zijn. Door deze volledige epoxy coating worden kostbaarheden niet aangetast.

Met name de zogenaamde HO ladenkasten zijn geschikt voor de berging van kaarten etc. en leverbaar vanaf een nuttig formaat van 35 x 62 cm tot en met 155 x 115 cm, nuttige hoogte 15 mm.

Vraag vrijblijvend inlichtingen bij de fabriek te Mijdrecht.

Besprekingen

Oude Kaarten der Nederlanden 1548-1794 : historische beschouwing, kaartbeschrijving, afbeelding, commentaar = Old maps of the Netherlands, 1548-1794 : an annotated and illustrated cartobibliography / H.A.M. van der Heijden. - Alphen aan den Rijn : Uitgeverij Canaletto / Repro-Holland ; Leuven : Universitaire Pers, 1998. - 2 dln., 892 blz. - ISBN 9061869099 (UP) / 906469740X (Canaletto). - Prijs f 325.-.

Henk van der Heijden raakte al in zijn studententijd gefascineerd door de XVII Nederlanden, door de geschiedenis en vooral door de kaart - de kaart van de XVII Provinciën - die door de kustlijn met in het midden de delta van de grote rivieren zoveel mooier en evenwichtiger is dan de kaarten van Nederland en België apart. Na veel onderzoek en verzamelen verscheen in 1987 *The oldest maps of the Netherlands* een kartobibliografie van het begin (1526) tot 1600, in totaal vijftig kaarten. Dat het hierbij niet zou blijven, werd duidelijk bij de schitterende tentoonstelling *Eenheid op Papier* in 1994 in Leuven gehouden, waarop kaarten van de XVII Nederlanden werden getoond tot 1848. Van der Heijden heeft een grote rol gespeeld bij het samenstellen van deze tentoonstelling. Het werk werd voltooid in de vorm van een dissertatie, waarmee de auteur in 1996 de doctorstitel behaalde aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Aangezien in Leuven proefschriften niet openbaar worden gemaakt, moesten belangstellenden nog een paar jaar wachten tot het boek werd uitgegeven. Zo ligt het nu voor ons in twee forse banden met in totaal 892 pagina's, waarin circa 330 kaarten worden besproken en afgebeeld (319 kaartnummers en enkele toegevoegde A-nummers). Omdat veel kaarten in meerdere staten voorkomen zal het totale aantal besproken kaarten wel het dubbele zijn. Het boek is op goed papier gedrukt en fraai gebonden. De afbeeldingen zijn in het algemeen van uitstekende kwaliteit. Het boek is tweetalig: Nederlands/Engels. Gegeven de talen die in de Benelux worden gesproken zou Nederlands/Frans leuk zijn geweest, maar met de Engelse taal is het boek natuurlijk veel ruimer toegankelijk. De Engelse vertaling werd verzorgd door de echtgenote van de auteur; zij verdient hiervoor een compliment. Alle kaarten, die het gebied van de XVII Provinciën beslaan, zijn opgenomen vanaf 1548 tot 1794 zoals de titel zegt. Het is dus geen tweede deel met kaarten na 1600 geworden; het eerste deel is gewijzigd en aangevuld opgenomen. De samenstelling uit twee delen is nog aanwezig in de twee inleidende hoofdstukken, die ingaan op de historische aspecten uit de periode voor en na 1600.

De XVII Provinciën zijn nooit in hun geheel opgemeten en in kaart gebracht. Alle kaarten berusten op compilatie van regionale (provincie)kaarten. Het begin is duidelijk: onder Keizer Karel V is een groot deel van de Nederlandse gewesten in kaart gebracht door Jacob van Deventer. Hij was de aangewezen persoon voor het vervaardigen van een overzichtskaart. Uit archiefgegevens staat vast dat Van Deventer inderdaad wandkaarten van XVII Provinciën heeft gemaakt; kaarten die helaas niet zijn bewaard gebleven. In het eerste hoofdstuk besteedt de auteur veel aandacht aan dit probleem van de verloren gegane kaarten. Hij kwam op het spoor van twee vrijwel identieke kaarten, één in Italië uitgegeven, toegeschreven aan Forlani en één in Vlaanderen, in relatie met D'Hooghe, die verkleinde kopieën van de kaart van Jacob van Deventer zouden kunnen zijn. Opmerkelijk is de bevinding dat er ook vroege kaarten van de XVII Nederlanden bestaan, die niet teruggaan op Van Deventer. Aan deze kaarten zijn de namen Jan van Hoirne en Hieronymus Cock verbonden. Het blijft een verwonderlijk feit dat er 330 kaarten bestaan

over een periode van circa 250 jaar van een gebied dat in de tweede helft van de 16de eeuw slechts enkele tientallen jaren een staatkundige eenheid was. De inleiding van deel twee - 'Historische aspecten 1600-1795' - is geheel aan dit probleem gewijd, waarbij gevoelsmatige, militaire, strategische, politieke en financiële aspecten worden behandeld. In dit kader komen ook de eerste kaarten van de VII Provinciën, de Noordelijke Nederlanden ter sprake. Helaas was er in dit betoog geen ruimte voor de eerste aparte kaarten van de Zuidelijke Nederlanden. Terwijl in de inleiding van het eerste deel de cartouche in rolwerkstijl wordt behandeld, ontbreekt in het tweede deel een bespreking van de cartouches in de latere stijlen. In de inleiding bij het tweede deel zou ook een bespreking van de bronnen voor de kaarten na Van Deventer op zijn plaats zijn geweest. Als historisch-kartograaf is de auteur meer historisch dan kartografisch georiënteerd; over kaartmakers, auteurs, uitgevers en historische verbanden wordt uitvoerig en met grote deskundigheid geschreven, maar over de geografische inhoud van de kaarten en de ontwikkeling van het kaartbeeld wordt weinig gezegd.

Na de inleidende hoofdstukken volgt deel drie 'De kaarten'. De kaarten zijn beschreven volgens de ISBD(CM)-methode (International Standard Bibliographical Description for Cartographic Materials). Bij de weergave van de teksten in 'quasi-facsimile' zijn niet alleen de hoofdletters en kleine letters overgenomen, zoals te doen gebruikelijk is, maar ook de

H.A.M. van der Heijden

Oude Kaarten
der Nederlanden
1548-1794

Historische beschouwing, kaartbeschrijving,
afbeelding, commentaar

Old maps
of the Netherlands
1548-1794

An annotated and illustrated cartobibliography

rechte en cursieve letter waardoor de oorspronkelijke tekst dicht wordt benaderd. De zorgvuldige wijze van kaartbeschrijving blijkt ook uit het feit dat - voor zover aanwezig - ook de coördinaten van de kaarten zijn vermeld. Het boek is zeer ruim geïllustreerd; niet alleen zijn alle kaarten in hun geheel afgebeeld maar er zijn ook veel detailafbeeldingen. De tekst is bovendien opgeluisterd met titelbladen en portretten. Op de lay-out past enige kritiek, omdat de kaartnummers moeilijk zijn te vinden. Veel kaartbeschrijvingen beslaan meerdere bladzijden en het zou beter zijn geweest als het kaartnummer boven iedere bladzijde stond. Nu moet er vaak worden teruggebladerd om het nummer te vinden dat alleen boven het begin van de beschrijving staat of, nog erger, op de vorige bladzijde bij de afbeeldingen van de kaart. De kaarten worden ingedeeld in vijf typen, afhankelijk van de oriëntatie en het verloop van de kustlijn.

Formele kaartbeschrijving is nuttig en noodzakelijk, maar geen opwindende lectuur. Gelukkig is er bij iedere kaart een commentaar met achtergrondinformatie. Door deze commentaren en de afbeeldingen is dit boek voor liefhebbers een schitterend lees- en kijkboek. Het is onvoorstelbaar hoeveel informatie hier wordt gegeven. Dit boek zal vanzelfsprekend veel als referentie worden gebruikt, maar het verdient veel meer. 330 kaarten van één regio, goed gereproduceerd en uitstekend gedocumenteerd, wachten op verder historisch-kartografisch en ook kunsthistorisch onderzoek. Dit boek behoort ook tot de verplichte lectuur voor onderzoekers, die aan een kartobibliografie van een Nederlandse provincie werken. Want waar elders zijn zoveel atlanten te vinden, die kaarten van de Nederlanden bevatten?

Met dit boek is aan de historisch-kartografische literatuur van de Nederlanden een monumentaal werk van blijvende waarde toegevoegd.

D. Blonk

Jan Switser, gezworen landmeter van de Beemster (1739-1791) / bew., inl. en toel. door Jack Otsen. - Purmerend: Vereniging Historisch Purmerend, 1997. - 96 blz. : met ill. - Met lit. opg. - Prijs: f 25,-.

Het boek is te bestellen via de secretaris van de Vereniging Historisch Purmerend, de heer A. Joosten, tel. 0299-423315.

Zo af en toe kom je min of meer bij toeval een publicatie op het spoor die weliswaar niet uit historisch-kartografische hoek komt, maar voor beoefenaars van de historische kartografie zeker interessant is. Zo ook dit boekje over de landmeter Jan Switser inclusief een - bewerkte - autobiografische schets van Switser zelf.

Het kader waarin deze publicatie verschenen is, mag niet onvermeld blijven. Centraal hierbij staat de uitgever van het boek, de Vereniging Historisch Purmerend, die in 1996 de Stichting Restauratie Garrelsorgel had opgericht. Doel van deze stichting is een door Rudolph Garrels in 1742 gemaakt orgel te restaureren en te herplaatsen in de Koepelkerk van Purmerend. Hiermee zouden dan alle twaalf Garrelsorgels uit Nederland gerestaureerd zijn.

In het kader van de fondsenverwerving is met de geschiedenisleraar Jack Otsen overeengekomen, dat de opbrengst van zijn publicatie over de destijds in Purmerend woonachtige Jan Switser bestemd is voor de restauratie van dit Garrelsorgel. 't Is maar dat u weet welk goed doel de aanschaf van dit boekje dient.

Maar nu de inhoud. Jan Switser leefde van 1739 tot 1791. Hij was oorspronkelijk tuinman en deed vanaf 1758 dienst op de buitenplaats van Joan van Foreest. Hier maakte hij zich onder andere de beginselen van driehoeksmeting eigen en nam hij kennis van geografische vraagstukken. In 1769 heeft hij zijn admmissie gekregen tot uitoefening van het landmetersambt. Als landmeter van de Beemster verdiende hij jaarlijks gemiddeld 250 gulden. Ook met de Wijde Wormer en de Purmer had hij een contract. Hij werkte verder voor particulieren, inspecteerde dijken, deed waterpeilingen, verrichtte sloopwerk en maakte kaarten. Een derde bron van inkomsten waren zijn beleggningen in onroerend goed, die reikten tot in de Bovenkerkerpolder ten zuiden van Amsterdam.

Dit alles is te lezen in een uit 173 foliobladen bestaand manuscript, dat hij heeft nagelaten. Naast zijn autobiografie be-

vat dit manuscript aantekeningen over maten en gewichten, taxaties van landerijen en huizen, het aanleggen van tuinen en dijken, maar ook over geneesmiddelen voor mens en dier. Citaten uit dit manuscript en een samenvatting waren reeds eerder gepubliceerd - respectievelijk in 1938 en 1958 - maar dit keer gaat het om een integrale versie van het in perkament gebonden manuscript, dat momenteel in het bezit is van nacomeling Dirk-Jan Switser.

Hoe ziet deze becommentarieerde autobiografie eruit? Na een voorwoord van G. Köhne, oud-voorzitter van het Historisch Genootschap J.A. Leeghwater te Beemster, volgt een inleiding over (de herkomst) van het manuscript. Met zijn verhaal wilde de Switser zijn kinderen een soort leefregels meegeven en laten zien hoe de Goddelijke voorzienigheid 'den mensch als uijt een slijk van geringe aansien tot eere kan verheffen'. Otsen vindt dit egodocument vooral als tijdsbeeld zeer waardevol. Voordat de tekst van Switser begint, wordt de inhoud in enkele bladzijden samengevat.

De oorspronkelijke tekst staat cursief weergegeven, maar is enigszins bewerkt om de leesbaarheid te bevorderen. Het aardige is dat Otsen het verhaal van Switser onderbreekt met commentaar. Deze annotaties maken het geheel zeer leesbaar en voorzien de tekst van nuttige uitleg.

Onder de illustraties mocht natuurlijk de kavelkaart van de Beemster uit 1769, een herziene versie van de kaart van Daniel van Breen uit 1658, niet ontbreken (blz. 44 en 45). Het werk eindigt met noten en bronvermelding.

Wie de oorspronkelijke tekst wil raadplegen, kan terecht bij het Streekarchief Waterland, waar een kopie van het origineel berust.

Kaartliefhebbers zouden wellicht graag een lijstje willen zien van de kaarten, waaraan Jan Switser zijn medewerking heeft verleend. Misschien noopt deze publicatie iemand ertoe dit nog eens te doen.

Lida Ruitinga

Nog leverbaar:

Enkele complete jaargangen en losse nrs. van *Caert-Thresoor* en het register 1982-1996.

Caert-Thresoor

Postbus 68

2400 AB

Alphen aan den Rijn

Telefoon

0172 - 44 46 67

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. Lida Ruitinga, Vrije Universiteit, Kaartenverzameling, De Boelelaan 1103, 1081 HV Amsterdam, fax (020) 444 5259, e-mail: A.H.Ruitinga@ubvu.vu.nl
Varia is ook te raadplegen op internet: <http://www.maphist.nl/ct/varia.htm>

GO-cursus Tekeningen en prenten

Op 11 januari 2000 start bij de Stichting Gemeenschappelijke Opleiding (GO) in Den Haag de cursus *Tekeningen en prenten*. Het doel van de cursus is dat de deelnemers kennis verwerven van en inzicht krijgen in de wijze van vervaardiging, de voorstellingen en het gebruik van tekeningen en prenten door de eeuwen heen.

De cursus is bestemd voor beheerders van visuele documenten, werkzaam in bijvoorbeeld archieven, musea, bibliotheken, topografisch-historische atlanten, kaartenverzamelingen en dergelijke. Ze bestaat uit de volgende onderdelen:

- Technieken en materialen gebruikt bij de vervaardiging van tekeningen en prenten in verleden en heden en de consequenties daarvan voor de materiële verzorging.
- Stilistische ontwikkeling van de teken- en prentkunst van de 16de tot en met de 20ste eeuw.
- Indeling en begrenzing van de vier categorieën topografie, historie, maatschappelijk leven en personalia.
- Documentaire betekenis van tekeningen en prenten in bovengenoemde categorieën voor de hedendaagse gebruiker.
- Specifieke terminologie ten aanzien van tekeningen en prenten.
- Literatuur en andere bronnen van kennis.
- Excursie naar een tekeningen- en prentencollectie.

De cursus bestaat vijftien contacturen, verdeeld over drie lesdagen (één lesdag per week). De lessen worden gegeven in de vorm van hoorcolleges geïllustreerd met reproducties en originele documenten. Tijdens de werkcolleges is er gelegenheid om te oefenen in het herkennen van de diverse tekentechnieken.

Voor nadere informatie en een folder met inschrijfformulier: Stichting GO, Celebesstraat 89, 2585 TG Den Haag. Telefoon: 070-3512380; fax: 070-3549789.

E-mail: info@stichting-go.nl

Website: www.stichting-go.nl

Wijziging redactie *Caert-Thresoor*

Sinds afgelopen zomer maakt Jan Werner geen deel meer uit van de redactie van *Caert-Thresoor*. Drukke werkzaamheden noopten de kaartbeheerder van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (tijdelijk?) te stoppen met redactiewerk. Het is overigens niet de eerste keer dat Werner afscheid neemt. Vanaf het prille begin in 1982 - toen hij mede-oprichter van het tijdschrift was - tot 1989 zat hij al eens eerder in de redactie. In 1993 keerde Werner terug naar zijn 'oude liefde', waar hij zich vooral bezighield met het redigeren van recensies. Na zes jaar was het weer even welletjes. De redactie van *Caert-Thresoor* bedankt Werner voor alle gedane arbeid en hoopt in de toekomst wellicht nog eens een beroep op hem te doen.

Verslag studiedag NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie te Rotterdam op 12 november 1999

De studiedagen van de NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie (WGK) zijn in historisch-kartografenland zo langzamerhand een begrip geworden: een groeiend deelnemersveld, een immer gevarieerd programma en een onmiskenbaar platform voor de broodnodige contacten tussen professionele en niet-professionele bewoners van de kartografenwereld.

Drs. A. de Zeeuw (r) was de gelukkige winnaar van de *Caert-Thresoor* prijs 1998, die hij overhandigd kreeg door prof. dr. G. Schilder (foto: Marco van Egmond).

Ook op de twintigste studiedag in het bestaan van de WGK - gehouden in Rotterdam op 12 november 1999 - waren deze kenmerken weer volledig van toepassing. Onder het overkoepelende thema *De kartografie van Rotterdam en de eerste Nederlandse reizen overzee* konden de bijna tachtig belangstellenden genieten van vier uiteenlopende lezingen, het bezoeken van een kaartcollectie en het bezichtigen van een tentoonstelling. Rotterdam heeft in het verleden een meer dan behoorlijke rol gespeeld in het verruimen van de geografische horizon. Einde 16de en begin 17de eeuw maakte de stad, in navolging van Amsterdam, een ongekende groei mee. Meer dan eens was de haven van Rotterdam het vertrekpunt voor verre reizen naar de Oost en de West. Uiteraard vonden zowel de interne groei van de stad als de externe expansie overzee hun neerslag in kaarten. Een historisch-kartografische studiedag over dit onderwerp was dus zeker op zijn plaats.

De vier lezingen hadden 's ochtends plaats in het Gemeentearchief Rotterdam, tegenwoordig gehuisvest in een nieuw gebouw aan de Hofdijk nabij NS-station Hofplein. Het goed geoutilleerde complex is zeker een bezoek waard. Zo telt het archief niet minder dan 10.000 kaarten, 325.000 foto's en 90.000 boeken over Rotterdam. Alle archiefstukken op een rij beslaan een planklengte van veertien kilometer. Gemiddeld weten elk jaar 35.000 bezoekers het gemeentearchief te bereiken.

In de eerste lezing van de studiedag ging P. Ratsma, voormalig hoofd van de topografisch-historische atlas in het Gemeentearchief Rotterdam, in op enkele plattegronden en prospecten van Rotterdam omstreeks 1600. Als uitgangspunt nam Ratsma het prentje van Rotterdam dat op het titelblad staat van het reisjournaal van Olivier van Noort, de eerste Nederlander die van 1598 tot 1601 rond de wereld voer. Het prentje - dat ook de uitnodiging voor de studiedag sierde - is een kleine navolging van een in 1599 door de Leidse drukker Henric Haestens uitgegeven gezicht op Rotterdam. Samen met een stadsbeschrijving behoort dit prospect bij een stadsplattegrond, eveneens in 1599 door Haestens uitgegeven. De combinatie kaart, prospect en stadsbe-

De studiezaal van de Atlas van Stolk, waar de deelnemers van de studiedag - gezien de beperkte ruimte - groepsgewijs enkele kaarten en historieprenten konden bezichtigen (foto: Marco van Egmond).

schrijving kwam aan het einde van de 16de eeuw in de Nederlanden in zwang. Naast het verspreiden van kennis van de desbetreffende stad werd hiermee een ideaalbeeld van de stad gepresenteerd. Beide aspecten van Haestens' uitgaven - de topografie en de representatie - plaatste Ratsma temidden van een serie gedrukte kaarten en prospecten van Rotterdam uit de periode 1575-1625, waaronder die van Braun & Hogenberg, Serwouters en Van Berckenrode. Op deze manier gaf hij een treffend beeld van de ruimtelijke ontwikkeling van de stad én van de ideële betekenis van de plattegronden en prospecten voor propaganda-doeleinden.

Na het verhaal van Ratsma was het de beurt aan dr. C.J. Zandvliet. De medewerker van het Rijksmuseum in Amsterdam behandelde de vroege jaren van de Nederlandse overzeese kartografie. In zijn 'causerie' poneerde hij de stelling dat de overzeese kartografie rond 1600 pas dan begrepen kan worden, als deze wordt ingebed in en gerelateerd aan de beeldende kunsten, de specifieke militaire en economische situatie en de toegepaste wetenschap van die periode. Volgens Zandvliet 'beschouwde men juist in perioden van crisis - zoals die rond 1600 - kaarten als van vitaal belang om greep te krijgen op een wereld in verandering'. Vele fraaie dia's illustreerden de wederzijdse invloed van achtereenvolgens de kunsten en wetenschappen, de vaart op Oost- en West-Indië, de militaire aspecten en de kartografie als onderdeel van decoratie in vergaderzalen en paleizen.

Na de koffie sprak drs. J.C. Nix, conservator van de Atlas van Stolk, over kaarten van Rotterdam en overzee in zijn topografisch-historische collectie. Het was de Rotterdamse houthandelaar Abraham van Stolk, die rond 1835 de grondslag legde voor de naar hem genoemde Atlas van Stolk. Na Abrahams dood hebben zijn nazaten gezorgd voor de instandhouding en uitbreiding van de atlas. In 1967 werd de atlas in bruikleen aanvaard door de gemeente Rotterdam, die de taak op zich nam de collectie in stand te houden, te huisvesten, open te stellen en uit te breiden. Hoewel zeker niet de grootste Rotterdamse kaartverzameling, bezit de Atlas van Stolk veel belangwekkend kaartmateriaal. Nix liet met behulp van dia's een aardige staalkaart zien. Zo heeft de atlas veel afbeeldingen van kaarten op prenten in beheer. Ook is het de trotse bezitter van de vroegst bekende Nederlandse atlas van historieprenten. Het huidige verzamelbeleid is met name gericht op dit soort prenten.

De laatste spreker van de studiedag was drs. S. de Meer, conservator scheepvaart tot 1850 bij het Maritiem Museum Rotterdam (voorheen Maritiem Museum 'Prins Hendrik'). Hij schilderde de geschiedenis van de kartografische collectie van het museum, dat dit jaar 125 jaar bestaat. In de 19de eeuw werd de basis voor de verzameling gelegd, maar over de kaarten daarin is slechts weinig bekend. Van niet meer dan twee atlassen is zeker, dat zij in de 19de eeuw reeds in het Maritiem Museum aanwezig waren. Met de indiensttreding van J.W. van Nouhuys als directeur in 1915 kreeg de kaartcollectie een impuls. Hij zette een actief verzamelbeleid in en kocht tal van belangrijke losse kaarten en atlassen aan. In de Commissie van Toezicht, die Van Nouhuys adviseerde, zat onder meer W.A. Engelbrecht (1874-1965). Deze Rotterdamse reder én verzamelaar van kartografie gaf later, in 1950, zijn eigen maritiem-kartografische collectie - ongeveer 150

De tentoonstelling over de Nederlandse reizen door de Straat van Magallanes in het Maritiem Museum Rotterdam werd enthousiast bezocht (foto: Marco van Egmond).

atlassen en 300 16de- en 17de-eeuwse kaarten - in bruikleen aan het Maritiem Museum. Na Engelbrechts dood in 1965 kon de verzameling voor een schappelijke prijs daadwerkelijk worden aangekocht. De jaren vijftig, zestig en zeventig waren sowieso gouden jaren voor het museum. Veel kaartmateriaal kon immers worden verworven middels een eendrachtige financiering door het Rotterdamse scheepvaartbedrijf. Helaas is op dit terrein vandaag de dag nauwelijks meer steun van het bedrijfsleven te verwachten. Volgens De Meer is namelijk door de opkomst van multinationals het 'Ketelbinkie-gevoel' praktisch verdwenen. Zonder dat sprake is van een echt verzamelbeleid, richt het Maritiem Museum zich nu vooral op hydrografisch kaartmateriaal.

Na het lezingenprogramma werd de gelegenheid aangegrepen om de Caert-Thresoorprijs 1998 uit te reiken. Deze prijs van 1.000 gulden, die voor de tweede keer in successie door prof. dr. G. Schilder werd overhandigd, is bedoeld voor het beste artikel in een bepaalde jaargang van het tijdschrift *Caert-Thresoor*. De gelukkige winnaar was dit keer drs. A. de Zeeuw met zijn artikel 'Een zeldzame kaart van Gelderland met decoratieve randen, uitgegeven door Johannes Janssonius en Jodocus Hondius' (*Caert-Thresoor* 17 (1998) nr. 4: blz. 85-92).

's Middags, na de lunch in de levendige binnenstad van Rotterdam, was er gelegenheid tot het bezoeken van de Atlas van Stolk in het monumentale Schielandshuis en het bezichtigen van de interessante tentoonstelling *Om de gebele Wereldcloot - naar de Oost door de Straat van Magallanes* in het Maritiem Museum. De gebruikelijke borrel aan het einde van de studiedag maakte het feest compleet. Op naar de volgende twintig studiedagen van de WGK!

Marco van Egmond

Studiedag BIMCC

Op zaterdag 19 februari 2000 houdt de Brussels International Map Collectors' Circle (BIMCC) een historisch-kartografische studiedag met als thema *Understanding maps*. Tijdens dit evenement vinden lezingen plaats en is er een kleine tentoonstelling met historisch-kartografische naslagwerken.

Het programma ziet er als volgt uit:

- 10.00 uur: Opening
- 10.15 uur: Prof. Jan De Graeve, *Map projections on ancient maps*
- 11.00 uur: Prof. Frans Depuydt, *Metrical accuracy of old maps, with special reference to the maps of Flanders by Mercator and Ortelius*
- 11.45 uur: Dr. Marcel Watelet, *Conventional signs on early 19th century maps*
- 12.30 uur: Lunch
- 14.00 uur: Opening van de expositie van recente én antiquarische naslagwerken
- 19.00 uur: Sluiting

De studiedag vindt plaats in het Collège Saint Michel, 24, Bd. St. Michel te Brussel. Voor meer informatie: BIMCC, 71, Av. des Camelias, B-1150 Brussel. Telefoon/fax: 00-32-(0)2-7726909. E-mail: bimcc@bigfoot.com

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht, FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, fax (015) 212 6063, e-mail: P.vanderKrogt@geog.uu.nl

ATEN, D., et al.

De Atlas van de Engels-Russische invasie in 1799 / samenst. en teksten D. Aten, M.N.J. Lucassen, V.J.M.L. Wijnekus. - Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1999. - 44 blz., 32 losse bl. in portefeuille (waarvan 3 kaarten).

BIEZEN, Chr.

'De waardigheid van een koloniale mogendheid'. De Hydrografische Dienst en de kartering van de Indische Archipel tussen 1874 en 1894 / Christiaan Biezen. - In: *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 18 (1999): blz. 23-38.

DAVIS-ALLEN, L.

The national palette: Painting and map-coloring in the seventeenth-century Dutch republic / Lisa Davis-Allen. - In: *The Portolan*: [Journal of the] Washington Map Society 44 (Spring 1999): blz. 23-36.

DEKKER, E.

Globes at Greenwich: A catalogue of the globes and armillary spheres in the National Maritime Museum / Elly Dekker. - Oxford: Oxford University Press; Greenwich: National Maritime Museum, 1999. - 592 blz. - Voor inlichtingen, zie: <http://www.rog.nmm.ac.uk/upcoming/globes.htm>

HEIJDEN, H.A.M. VAN DER

Een onbekende kaart van Gelder door Ortelius / Henk van der Heijden. - In: *Caert-Thresoor* 18 (1999) nr. 3: blz. 65-68.

HEIJDEN, H.A.M. VAN DER

Abraham Ortelius en de kaart van de Nederlanden in de Romeinse tijd / H.A.M. van der Heijden. - In: *Hermeneus: Tijdschrift voor Antieke Cultuur* 71, nr. 3 (juli 1999): blz. 184-195.

KROGT, P. VAN DER, & E. DE GROOT

The Atlas Blaeu-van der Hem of the Austrian National Library: volume II: Italy, Malta, Switzerland and the Low Countries, descriptive catalogue of volumes 9-17 of the Atlas / compiled by Peter van der Krogt and Erlend de Groot. - 't Goy-Houten: HES Publishers, 1999. - 732 blz. - (The Atlas Blaeu-van der Hem of the Austrian National Library / editorial committee: Günter Schilder, Bernard Aikema [and] Peter van der Krogt; vol. II). Voor inlichtingen, zie <http://cartography.geog.uu.nl/research/vanderhem.html>.

MIDDELBURG, A.-F.

Het kaartboek van Simon van Catshuijsen: Een kritische kijk op een interessante historische bron / Arie-Frans Middelburg. - In: *Historisch Jaarboek Westland* nr. 12 (1999): blz. 86-106.

ORMELING sr., F.J.

Hermann von Rosenberg: onderschat onderzoeker en geograaf / F.J. Ormeling sr. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 25 (1999) nr. 3: blz. 5-10. (1817-1888. Auteur van kaarten in Nederlands-Indië).

ORMELING sr., F.J.

Mijlpalen in de ontwikkeling van de schoolatlas / F.J. Ormeling sr. - In: *Geografie Educatief* 8 (1999) 3: blz. 21-25.

ORMELING sr., F.J.

Het nieuwe gezicht van *Caert-Thresoor* / F.J. Ormeling sr. - In: *Caert-Thresoor* 18 (1999) nr. 3: blz. 53-56.

VERBIEST

Description de tous les paybas autrement appelez la

Germanie Inferieure, 1636 / met een inleiding van H.A.M. van der Heijden. - Alphen aan den Rijn: Canaletto/Repro-Holland, 1999.

VINKENOOG, J.H.

De 'pertinentie' van twee Rijnlandse kaarten / Jan H. Vinkennoog. - In: *Caert-Thresoor* 18 (1999) nr. 3: blz. 59-62.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

DER GLOBUSFREUND vol. 47/48 (November 1999, für/for 1999/2000)

De meeste artikelen zijn tweetalig, Engels en Duits; bij sommige is de Engelse respectievelijk Duitse versie een samenvatting. In de vermelding van de bladzijdenummers is het onderscheid tussen de twee taalversies aangeduid met een schuine streep.

Dekker, Elly, The Globes in Holbein's Painting The Ambassadors = Die Globen auf Holbeins Gemälde 'Die Gesandten' (blz. 19-37/38-52).

Barber, Peter, Beyond Geography: Globes on Medals, 1440-1998 = Jenseits der Geographie: Globen auf Medaillen, 1440-1998 (blz. 53-80/81-88).

Utsunomiya, Yojiro, Terrestrial Globes Depicted in Images: The Globe as a Communicative Instrument of Information and Allegory = Erdgloben auf Bildern: Der Globus als Übermittler von Information und Allegorie (blz. 89-106/107-124).

Mokre, Jan, Globen unter freiem Himmel: Beispiele aus Wien = Globes in the Open Air: Examples from Vienna (blz. 125-140/141).

Milanesi, Marica, Coronelli's Large Celestial Printed Globes: A Complicated History = Coronellis grosse gedruckte Himmelsgloben: Eine komplizierte Geschichte (blz. 143-160/161-169).

Török, Zsolt, Practical Globe Making: The Experience of the New Edition of the Large Printed Coronelli Terrestrial Globe = Globusherstellung in der Praxis: Die Erfahrungen bei einer Neuauflage des großen gedruckten Coronelli-Erdglobus (blz. 171-180/181-189).

Wawrik, Franz, Der Globus in den grossen Enzyklopädien der Aufklärung: Darstellungen bis zum Jahr 1765 = Globes in the Great Encyclopaedias of the Age of Enlightenment: Descriptions until the Year 1765 (blz. 191-218/219-220).

Oestmann, Günther, Der Mondglobus Tobias Mayers (1723-1762) = The Lunar Globe of Tobias Mayer (1723-1762) (blz. 221-226/227-228).

Dörflinger, Johannes, Anselm Desing (1699-1772) und seine Globen = Anselm Desing (1699-1772) and his Globes (blz. 229-241/242).

Sihorsch, P. Daniel, Die Globensammlung der Sternwarte Kremsmünster und der monumentale Manuskript-Erdglobus von P. Alan Hubinger von 1824 = The Globe-Collection of the Sternwarte Kremsmünster and the Monumental Manuscript-Terrestrial Globe by Fr. Alan Hubinger (1824) (blz. 243-265/266-275).

Schmidt, Rudolf, Franz Ludwig Güssefeld - Wolf Paulus Jenig und das Industrie-Comptoir Weimar = Franz Ludwig Güssefeld - Wolf Paulus Jenig and the Industrie-Comptoir Weimar (blz. 277-284/285-291).

- Blunck, Jürgen, Deutsche Pionierarbeiten der Monddarstellung mit erhabenem Relief = German Pioneering Efforts in Lunar Representation Using a Raised Relief (blz. 293-302/303).
- Sacher, Gisbert, Matthias Hemmleb & Annette Scheer, Abbildung von Globusoberflächen in die Ebene mit Hilfe digitaler photogrammetrischer Methoden = Mapping of Globe Surfaces into a Plane with Digital Photogrammetric Methods (blz. 305-312/313-320).
- Riedl, Andreas, Globe Animation in Modern Didactics = Globusanimation im modernen Unterricht (blz. 321-327/328-334).
- Sumira, Sylvia, Conservation of the First Printed English Globe = Die Konservierung des ersten gedruckten englischen Globus (blz. 335-340/341-346).
- Scianna, Nicolangelo, The Repair of a Fracture with a Bag of Lead Shot in a J. Senex Globe = Die Restaurierung eines Bruchrisses mit einem Säckchen Bleischrot an einem J. Senex-Globus (blz. 347-353/354-360).

MAPFORUM.COM: SPECIALIST ANTIQUE MAP MAGAZINE Issue 7: 1999

<http://www.mapforum.com>

Baynton-Williams, Ashley, Re-engraving (Beginner's Guide). The Shadow Of The Moon: An Exhibition Of British Solar Eclipse Mapping In The Eighteenth Century. (British Library Exhibition).

Checklist of Printed Maps of the South East of America (Check-List).

Baskes, Roger, Another Langenes Collation: Claes Jansz. Visscher: *Tabularum Geographicarum Contractarum Libri Quatuor* 1649 (Collation).

Arnold Colom's Zee-Atlas 1658 (Collation).

MERCATOR'S WORLD vol. 4, no. 6 (November/December 1999)

Scott, Valerie G., R.V. Tooley, the 'Grand Old Man of Maps' (blz. 12-17).

Brown, Stephen R., 'In the Most Faithful Manner': George Vancouver's Great Voyage (blz. 18-25).

Gill, Brenda, Pilgrim's Progress: Sacred Maps of India (blz. 26-29).

Godlewska, Anne Marie Claire, The Language of Representation (blz. 30-35).

Lawrence, David M., Mountains under the Sea: Marie Tharp's maps of the ocean floor shed light on the theory of continental drift (blz. 36-43).

Carroll, Angus, Maps of Christmas Past (blz. 44-47).

Talbert, Richard, Divide and Conquer: The Making of a Classical Atlas (blz. 48-53).

THE PORTOLAN Issue 43 (Winter 1998-99)

Met ingang van dit nummer van 'Caert-Thresoor' zal ook de inhoud opgenomen worden van 'The Portolan', het tijdschrift van de Washington Map Society.

Inlichtingen over deze Society zijn te vinden op internet: <http://users.supernet.com/pages/jdocktor/washmap.htm> of anders Thomas F. Sander, P.O. Box 10793, Burke, VA 22009-0793 USA

McNaughton, Douglas J., A Re-discovered plan map of Henrico Virginia, 1613 (blz. 14-15).

Johnson, Hubert O., Vintage Cartography: The use of maps on wine labels (blz. 16-22).

Hadsel, Fred L., Early maps of Africa: The crucial decades from 1490 to 1520 (blz. 23-30).

Reinhartz, Dennis, The world of Herman Moll (blz. 31-37).

McNaughton, Douglas, Henry Hudson, Hessell Gerritsz and Habbakkuk Prickett (blz. 38-43).

Scheel, Eugene M., Modern-day historical mapping of rural Virginia and Maryland (blz. 44-45).

THE PORTOLAN Issue 44 (Spring 1999)

Mitchell, Ken, Science, giants and gold: Juan de la Cruz Cano y Olmedilla's *Mapa Geográfico de America Meridional* (blz. 6-22).

Davis-Allen, Lisa, The national palette: Painting and map-coloring in the seventeenth-century Dutch republic (blz. 23-36).

Redmond, Ed, The George Washington map collection in the Library of Congress (blz. 40-51).

THE PORTOLAN Issue 45 (Fall 1999)

Chester, Lucy, Mapping imperial expansion: Colonial cartography in North America and South Asia (blz. 9-24).

Turnham, Jennifer, Mapping the New World: Nicolas Sanson's *Amérique Septentrionale* and French cartography in the seventeenth century (blz. 25-40).

Wolf, Eric W., A map collector reminisces (blz. 41-47).

Inhoud 18de jaargang 1999

Artikelen

- ASCHE, K., Een onbekend stadsprofiel van de stad Oldenburg door Pieter Bast 9
- CORDSHAGEN, Chr., De herkomst van de reuzenatlas in Rostock 41
- ENGELSE, L. den, M. Hameleers en P. Schotsman, Vier kaarten van de Noord-Hollandse polders Noordeindermeer en Sapmeer 83
- HEIJDEN, H.A.M. van der, Een onbekende kaart van Gelder door Ortelius 65
- HEIJDEN, H.A.M. van der, Wie was Arnolfo di Arnoldi? 37
- LETH, P.C. de, Andries en Hendrik de Leth 29
- MÖRZER BRUYN, W.F.J., De kartografische verzameling van het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam 1
- ORMELING sr., F.J., Het nieuwe gezicht van *Caert-Thresoor* 53
- RESIDA, W.T., De werkzaamheden van landmeter J. Ruijsch Adriaansz. in Gelderland in 1576-1578 77
- VINKENOOG, J.H., De 'pertinentie' van twee Rijnlandse kaarten 59

Thresoor-tjes

- Een brug te vroeg (J. Werner) 69
- Jacob van Deventer in het Gelderse rivierengebied (J. Augusteijn) 70
- De rijke oogst van financiële nood: De provinciale atlas en de stadsatlas van Groningen 1722-1736 (P. Brood en M. Schroor) 92
- 'Schat'kaart leidt tot ontdekking kasteelfundament (M. Donkersloot-de Vrij) 91

Besprekingen

- Abraham Ortelius (1527-1598): Aartsvader van onze atlas / Jan Werner (P.H. Meurer) 21
- Jan Switser, gezworen landmeter van de Beemster (1739-1791) / Jack Otsen (L. Ruitinga) 96
- Oude Kaarten der Nederlanden 1548-1794: historische beschouwing, kaartbeschrijving, afbeelding, commentaar = Old maps of the Netherlands 1548-1794: an annotated and illustrated cartobibliography / H.A.M. van der Heijden (D. Blonk) 95
- De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Nederland, Gelderland / eindredactie: P.C.J. van der Krogt (L. Aardoom) 24
- De steden van de Veluwe: Arnhem, Elburg, Harderwijk, Hattum, Wageningen, alsmede Nijkerk en Staverden / J. Augusteijn (L. Aardoom) 24
- Who's Who in the History of Cartography: The International Guide to the Subject (D9) / edited by Mary Alice Lowenthal (M. van Egmond) 23
- Willem Janszoon Blaeu, Nova et accurata totius Germaniae tabula (Amsterdam 1612) / Peter H. Meurer (J. Neumann) 21

Varia Cartographica 15, 45, 72, 97

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 26, 49, 75, 99

ASHER Rare Books

A division of A. Asher & Co. B.V.

FINE & RARE BOOKS
EARLY VOYAGES - TRAVELS
CARTOGRAPHY - ATLASES
NAVIGATION - MAPS

In preparation:
 Catalogue ATLASSES, CARTOGRAPHY,
 CHARTS and Maps
 September 1999

Visiting address: Zeeweg 264, NL-1971 HJ IJmuiden, The Netherlands
 Correspondence: P.O. Box 258, NL-1970 AG IJmuiden, The Netherlands
 Telephone: +31 (0)255 523839 Facsimile +31 (0)255 510352
 E-mail: Asher@Euronet.nl. Internet: www.asherbooks.com.

antiquariaat DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8, 5038 DH Tilburg

Tel.: 013-5802170

Fax: 013-5361450

Internet: <http://www.nvva.nl>.

Geopend: dinsdag t/m zaterdag 12-17 uur

Brabantica
Scandinavica
Nabije Oosten
Verre Oosten
Niet-westerse Boeken
Reizen
Anthropologie

Speciaal voor atlassen 1840-1940
cat. 37: Scandinavia-Arctica

JEZET INTERNATIONAL BvBA

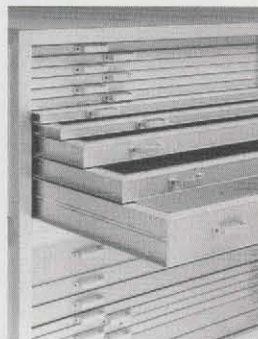
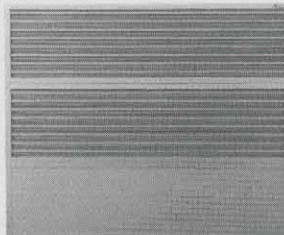
CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"® *Archiefkasten en -modules.*

- Deze archiefkasten en -modules worden geproduceerd van onderhoudsvrij, geanodiseerd aluminium, in elke breedtemaat (max. 6 mtr.), dieptemaat (max. 2.5 mtr.) en hoogtemaat!
- De laden van deze kasten en modules zijn verkrijgbaar in de hoogtematen: **10, 20, 30, 42, 53, 64, 75, 86, 97, 108, 119, 130, 174, 218, 262, 306, 350, 526** en 570 mm. Voor meer informatie hierover kunt U contact met ons opnemen.
- Ook voor de bodems van deze laden kunt U een keuze maken uit diverse diktes en inerte materialen.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
 Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

Abraham Ortelius and the first atlas.

Essays commemorating the Quadricentennial of his Death 1598-1998

Redactiecommissie: Marcel van den Broecke,
Peter van der Krogt en Peter Meurer.

Rijk geïllustreerde bundel opstellen over Abraham Ortelius, zijn leven en werk. Met een inleiding door Leon Voet en 20 bijdragen door Günter Schilder, Rodney Shirley, Dennis Reinhartz en anderen.

In linnen gebonden. 430 pp.

ISBN 90 6194 388 4

f 371,-

The Atlas Blaeu - Van der Hem of the Austrian National Library

Redactiecommissie: Günter Schilder, Bernard Aikema en Peter van der Krogt. 5 delen, in linnen gebonden.

Per deel ca. 500 afbeeldingen in zwart-wit en 16 in kleur. ISBN (set) 90 6194 258 6

Complete geïllustreerde catalogus van een van de grootste en mooiste verzamelatlassen, samengesteld door Laurens van der Hem (1621-1678) en thans in de Österreichische Nationalbibliothek in Wenen. Met kartografische aantekeningen en kunsthistorische beschrijvingen door Peter van der Krogt en Erlend de Groot.

- I *Spain, Portugal and France (vols 1-8). Met ca. 700 afbeeldingen. 632 pp. ISBN 90 6194 278 0*

In voorbereiding:

- II *Italy, Switzerland and the Netherlands (vols 9-17)*
III *British Isles, northern and eastern Europe (vols 18-24)*
IV *German Empire, Hungary and Greece, including Asia Minor (vols 25-34)*
V *Africa, Asia and America with the so-called secret atlas of the VOC (vols 35-46)*

Prijs deel I: f 1007,-

U tekent in op de gehele serie.

Ortelius Atlas Maps. M.P.R. van den Broecke

Gids met afbeeldingen van alle ataskaarten uit Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum*.

In linnen gebonden.

Met ruim 240 afbeeldingen. 308 pp.

ISBN 90 6194 308 6

f 125,-

Koeman's *Atlantes Neerlandici*

Completely revised, illustrated edition

Samengesteld door Peter van der Krogt. 10 delen, in linnen gebonden. Per deel ca. 1000 afbeeldingen.

ISBN (set) 90 6194 248 9

Bibliografie van atlassen gepubliceerd in de Nederlanden tot en met de twintigste eeuw.

Met afbeeldingen van alle gegraveerde titelpagina's en foliokaarten en registers op kaart- en atlastitels en op persoonsnamen in elk deel.

Elk van de tien geplande delen bevat de bibliografie van een afgeronde groep atlassen:

- I *The Mercator-Hondius-Jansonius-Atlases. Met ca. 1000 afbeeldingen. 755 pp. ISBN 90 6194 268 3*

In voorbereiding:

- II *The Blaeu-atlases*
III *Ortelius' Theatrum, and other atlases of the 16th and 17th century*
IV *Town books*
V *Composite atlases*
VI *Atlases of the 18th century*
VII *Pilot guides up to ca. 1650*
VIII *Pilot guides and sea atlases*
IX *Van Keulen's sea-atlases and pilot guides*
X *Atlases of the 19th and 20th century*

Prijs deel I: f 795,-

U tekent in op de gehele serie.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever

Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden en is ook te vinden op internet: <http://www.forum-hes.nl/hes.htm>